

60.
Periculum exegeticum II.

in

cap. VII. ad Rom.

quod

veram eius sententiam

inquirere pergit.

Mengeringhusae, MD CCXCI.

Periculum exegeticum II.

in

cap. VII. ad Rom.

quod

veram eius sententiam

inquirere pergit.

Mengeringhusae, cld id ccxci.

Periclymenum corymbosum L.

in

cap. VII. et Rom.

Lib.

ALBANI CINC. BOTANICIS

indurata Belgic

Mengertshulze, in Boeck.

Viris .

Summe Reuerendo, Illustribus,
doctissimis, consultissimis
amplissimis

Viro

Io. Franc. Christoph. Steinmetz
Serenissimi Waldeciae Principis
Superintendenti generali
de rebus sacris Consiliario et Concionatori aulico
grauissimo

Viro

Friderico Kleinschmit
Serenissimi Waldeciae Principis
de rebus publicis et ciuilibus et sacris
Consiliario dignissimo

Viro

Theodoro Seuerin
Serenissimi Waldeciae Principis
de rebus publicis et ciuilibus et sacris
Consiliario spectatissimo

Viro

Francisco Philippo Behr
Serenissimi Waldeciae Principis
de rebus publicis et ciuilibus et sacris
Consiliario meritissimo

Fautoribus et Amicis
optimis et optatissimis.

Summe R. cur. can. illud est
de consensu et voluntate
et consensu

Lo. Franc. Chet. de R. cur. can.
de consensu et voluntate
et consensu

Fr. de R. cur. can. illud est
de consensu et voluntate
et consensu

Th. de R. cur. can. illud est
de consensu et voluntate
et consensu

Fr. de R. cur. can. illud est
de consensu et voluntate
et consensu

Fr. de R. cur. can. illud est
de consensu et voluntate
et consensu

Viri

Summe Venerabilis et Illustres,
Fautores et Amici pie colendi,

Non est, vt quiuis facile et intelligit et
profitetur, neque plane nullius, ne-
que forte leuioris momenti; sed quam plu-
rimum rei publicae interest, quales sint,
quibus suprema scholarum et ecclesiae, cum
his subsidiis et instrumentis praecipua ciuium
salus innitatur, cura est commissa. Longe
saluberrimum erit, esse, qui omnibus et in-
genii et animi virtutibus ornati, quid sit
vera tum educatio, tum religio, quibusque
viis ad vtramque perueniatur, non modo
accurate perspiciant, sed etiam voluntate ac
studio, vtriusque et tuendae et amplifican-
dae, sint maxime incitati, neque vllis rebus
hac mente solida amoueri se patiantur.

Vos cum singuli, Viri praestabiles, detis
operam, tales vt sitis: nemini, puto, mi-

rum videbitur, quod utar hac opportuni-
tate, et gratulandi rei publicae Vos salutis
procuratores, et testificandi Vobis ipsis ma-
ximam animi obseruantiam. Sed veniunt,
ad has communes, causae etiam singulares
et propriae. Quo enim me fauore hucus-
que amplexi estis, et, ut confido, adhuc
amplectimini, dignus omnino est, quem
pleno ore gratus praedicem, et, quantum
in me est, ad futuri temporis memoriam
testatum relinquam.

Tu in primis, *Steinmetzi eximie*, ius
illud amicitiae, quod patribus intercesserat,
qui, qua ut collegae copulabantur, necessi-
tudinem mutuo amoris veri affectu arctius
iunxerant, non extinctum voluisti, sed con-
seruatum et auctum, huncque animi sensum,
successione et hereditate propagatum, tot
tantisque testificationibus in me fratremque
decla-

declarasti, nihil accedere vt posse videatur.
Inest praeterea Tibi rerum theologicarum
intelligentia subtilis, vna cum omni huma-
nitatis et elegantiae comitatu; tanta porro
animi probitas, is candor, vt ad maximum
ἐιλικρίνειας exemplar, quod imitari debemus,
propius accedas. Sicut laudari a laudato
viro, ita et amari ab amabili, dulcissimum
est. Neque vero Vos, Viri egregii, quic-
quam eorum vmquam praetermisistis, quibus
Vestram in me voluntatem ostendere posse
putaretis, pro qua Vobis ego beneuolentia
omnes, quas possum, ago habeoque gra-
tias, referat vero is, qui solus et potest, et
huius rei fidem dedit certissimam.

Pergite, quaeso, bene velle non tam
mihi, quam scholae, cuius propior cura
mihi iniuncta est, et, si videritis, omnes
me cogitationes et curas in ea exornanda

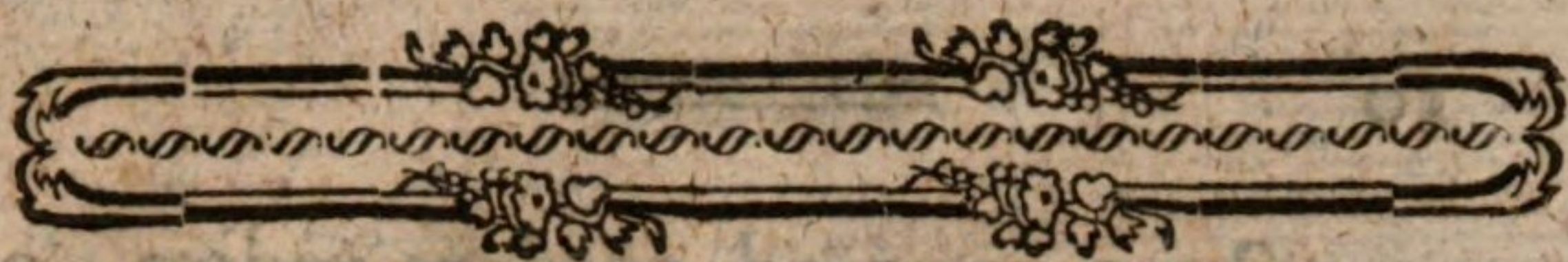
positas habere: sustentate me, ac ab inuidae
obtrectationis insidiis, quae numquam palam,
sed ex occulto plerumque aggreditur, cum
probus, contra, recto pede, erectoque et
vultu et animo semper incedat, defendite,
sicque merita Vestra ad plenam mercedis di-
uinitus propositae messem accumulate. Hoc
ipsum est, quod habet in optatis

Tantium Nominum

Corbaci die III. Non. Jan.
MDCCXCI.

cultor perpetuus
Fridericus, Samuel, Winterberg.

PAUL.

PAULLUM, hoc capite, non cum christianis in genere, sed cum iis tantum, qui, vanis Phariseorum opinionibus praepediti, instituta noua et meliora cum antiquis et deterioribus commiscere conarentur, disputasse, in periculo proxime superiori, vno argumentorum genere, vicisse mihi videor. Quae vero cum per omnem capitis interpretationem dispersa lateant: hic ea, prologi instar, in vnum locum collecta producere et subsidiis firmare, ab re non erit alienum.

Primum, igitur, omnium animaduertendum et considerandum esse, equidem putarim, epistolam, exempto licet hoc capite, integram, omniaque inter se apta atque connexa manere; vnde cuius attento et circumspecto lectori facile fiat verisimile, Apostolum, qui capite sexto extremo de christianis sinceris esset locu-

tus, octauo nunc ad eosdem redire, et septimo toto, velut parte quadam peculiari, contendisse cum Judaeochristianis fallaci sensu iudicantibus. Quis vero cogitet, virum, qui contra homines, eximiam quamdam legis Mosaicae et intelligendae, et, super quam quod satis sit, seruandae, facultatem sibi arrogantes, euangelii causam suscepisset, v. l. quique, eandem illam legem, quia fuisset prauitati restringendae impar, gignendaeque virtuti parum accommodata, confutatis, quae opponi possent, dubitationibus, antiquatam esse, docuisset, nunc sui ita esse oblitum, vt conditionem hominis Judaei cum ea, qua christiani fruuntur, eandem penitus haberet, et, vtroque eidem imbecillitati addicto, assertorum omne robur succideret, omnem plane vim labefactaret? Num tu putes, Apostolum tam hebetem et obtusum fuisse?

Deinde, quod interpretes solent transferre ad Apostolum, vt, v. 9. ἐγὼ δὲ ἐξ ὧν λ. *ego felix eram ante legem*, fieri nullo modo potest, vt, si traxeris ad ipsum Apostolum,

lum, sensum vllum habeat, cum in eam populi Judaici partem, quae ante legem latam vixisset, modo applicari possit. Neque ii quicquam efficiunt, qui red-
dant: *eram aliquando absque lege, seu, absque legis notitia*, cum το: χωρις νομου certe nihil aliud significet, quam *ἀνευ του νομου, μη ὄντος νομου, προ του ἐλθειν, πριν δοθηναι τον νομον*, et Apostolus, cum a parentibus, tum a Gamaliele, accurata legis scientia, ab ipsis incunabulis, quam diligentissime fuisset imbutus. Quis vmquam doceat, locutionem: *ἐλθουσης δε ἐντολης*, significare: *postquam vero edoctus sum legem?* cum vsus ex Gal. III. 23. 25. satis pateat in promptu-que sit omnibus.

Post, intelligendum quoque esse arbitror, qui, de christianis integris omnia dicta esse, credant, eos cogi: restricte singula sumere, et cum adiunctionibus; interdum, saepe, plerumque, quod, vereor, vt bonam causam indicet, rectaeque interpretationis aut conscientiam aut significationem habeat. Sed, vt etiam concedatur, sicut concedi debet, verum quoque christianum, cum per hanc vi-
tam

tam a terreno concretoque corporis onere
 liberari nequeat, sensuum et imaginatio-
 nis blandimentis laceffi: ea tamen affe-
 ctio, dummodo his insidiis non ita tene-
 atur, vt accedat consensio et consuetu-
 do, minime potest vocari seruitus. Quo-
 modo enim, qui improbiſſimis dominis,
 dedecori et turpitudini, parere defierit,
 nactusque potestatem viuendi, vt velit,
 recta sequatur, gaudeat officio suo; cui
 viuendi via considerata atque prouisa sit;
 qui leges obseruet atque colat, quia id
 salutare maxime iudicet: quomodo, igi-
 tur, is seruus nuncupetur? quomodo,
 qui quotidie, quod Christi sectatores
 faciunt, enecet corpus, cupiditatibus
 resistat, refrenet libidines, spernat volu-
 ptates, ceterasque animi labes repellat,
 Gal. V. 24. quonam is modo seruire di-
 catur? quae libertas est, si seruitus haec
 existimari possit? nulla certe. Is equi-
 dem profecto non sum, qui hominis
 christiani virtutem in eo eminentiae gra-
 du collocem, nihil vt remaneat, quo-
 cum ipsi sit confligendum; sed omnibus
 suis numeris perfecta nisi in hoc statu
 fuerit, neque cupiditatum dominatio-
 nem

nem peccandiue et libidinem et consuetudinem euertat atque tollat: christianus certe, de quo magnopere gloriatur ac triumphet, nihil habet praecipuum.

Nam, si, porro, *SOCRATES*, teste *Xenophonte*, sub finem lib. IV. *Memorab. Socr.* de se ipse potuit vere praedicare: an nescis, me ad hoc usque tempus nemini hominum concessisse, ut vel melius, vel iucundius me vixisset? Nam, optime quidem eos arbitror viuere, qui maxime dent operam, ut quam optimi fiant: iucundissime vero, qui maxime, fieri se meliores, sentiant: quae sane hucusque euenire mihi animaduerti, * cet; si, igitur, *SOCRATES* haec vere de se potuit dicere: cur non pudeat, homini, qui solam rationem rectam esset secutus, postponere christianum, qui gaudeat doctrina diuinitus et patefacta et confirmata?

Nullus,

* ἐκ οὗτοῦ ὅτι μέχρι μέν τινος τοῦ χρόνου ἐγὼ οὐδενὶ ἀνθρώπων ὑφείμην εἶτε βελτίον ἐστὶν ἢ διότι ἐμὲ βελτιωκεναι; ἀρίστα μέν γὰρ οἶμαι εἶναι τῆς ἀρίστα ἐπιμελομένης τοῦ ὡς βελτιστὸς γίγνεσθαι, ἡδιστα δὲ τῆς μαλίστα αἰσθανομένης ὅτι βελτίος γίγνεται. Ἄ ἐγὼ μέχρι τινος τοῦ χρόνου ἡσθάνομην ἐμαυτῷ συμβαινόντα κ. τ. λ.

Nullus, *postremo*, christianus talis est. qui possit de se vere dicere: *σαρκινος εἰμι* λ. cum eius modi sensus imbecillis et prae-
 vus tam parum possit Deo probari, ut
 potius contra eum inimicitia sit. Num
 tu, qui Deum vere amas et colis, qui
 nihil prius habes, nihil antiquius, quam,
 ut ex ipsius voluntate animum componas
 et vitam, idem sustineas dicere: sum
 ego inimicus Deo et aduersarius? Vti,
 qui, Deum esse sibi in amore, verbis
 quidem affirmat, factis vero negat,
 mendax iure habetur: ita, qui Deo,
 quem tamen summa pietate et sanctitate
 reueretur, contrarium se esse profite-
 tur, a veritate quam longissime abest.

Est quidem quadantenus verum,
 quod quidam dicunt: quo virtutis
 amantior sit quisque christianus, eo
 magis hanc ab ipso frequentari que-
 relam: *debilis sum et infirmus, bonique perfi-*
ciendi viribus destitutum me sentio. Sed eius
 modi querimoniae, si modo veritatem
 habeant, habent eam primis tantum post
 inchoatam animi emendationem tempo-
 ribus, quibus ardentissimo virtutis studio
 facul-

facultas nondum respondet; quo vero longius in recto virtutis itinere progressus fueris: eo etiam magis augentur vires, mentisque constantia perficitur.

Qui quidem fictam christiani personam ludere student, aut, omnes vires in rem tam grauem et feriam, qualis virtus christiana est, intendere negligunt: ii desidiaae culpam in virium infirmitatem conferre utique cupiunt. Sincerus autem quisque neque se iactat de virtute christiana, aut effert, neque vero eius vim et veritatem iusto nimis deprimit, sed Deum, qui per Christum tantam ad sanctitatem et praestantiam progressionem concessit, summis laudibus per benefacta concelebrat.

Huc, *tandem*, accedit, quod *AUGUSTINUS* hoc caput de sensu et experientia christiana *primus* intelligi voluit, cum omnes ante eum ecclesiae doctores, quantum equidem sciam, de Iudaeorum rebus moralibus fatis deploratis interpretati illud essent. Cur *AUGUSTINO* tantam auctoritatem aut tribuamus ipsi,
aut

aut a maioribus tributam defendamus, ut pendere velimus a decretis hominis, a quo tot opinionum commenta ad nos, per discipulos, venisse, quis non, dicamne indignetur, an queratur? Num *AUGUSTINUS* tam subtilis scripturarum fuit explicator et acutus, a cuius sententia vel latum digitum discedere vereamur? Interim tamen hinc facile intelligitur, cur ipse *LUTHERUS*, Tom. II. Lat. Ien. fol. 312. *PAULLUM* de se ipso loqui, statuerit, quem nostratium plerique omnes secuti sunt, etiamfi *SOCINUS* et *ARMINIUS*, odiosa nomina, de persona hominis irrogeniti omnia dicta esse, putarant. Non est, cur hodie hanc talem invidiam aut offensionem timeamus.

Conclusio, *denique*, versu 25. addita, totam rem et causam absoluit, quae duplicem enunciationem continet, alteram de christianis, alteram de reliquo hominum genere statuentem ac decernentem. Prioris subiectum logicum est: *ἐγὼ τῷ μὲν νοι pro ἐν τῷ νοι, quisque christianus; praedicatum vero: αὐτος δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, lubens obedio voluntati divinae, pendeo totus ab arbitrio Dei.* Posterioris subiectum logicum est:

est: ἐγὼ δὲ τῇ σαρκὶ seu, ἐν τῇ σαρκὶ quisque
 vero in perditio, ut nunc sunt, rerum moralium
 statu, seu, a religione christiana adhuc alienus;
 enunciatum vero: δουλεῖν νόμῳ ἁμαρτίας
 dirae peccandi necessitati obnoxius est. Quodsi
 Apostolus de eadem illa persona esset
 locutus, quae et voluntati diuinae
 et prauitatis incitamentis pareret: pes-
 sime sibi ipse contradiceret, con-
 iungendo, quae inter se repugnant.
 Gal. V. 17.

* * *

Progredior nunc ad alterum genus
 argumentorum, quae pertingunt per to-
 tam epistolam, quo potissimum refero
cum consilium scribentis, quem scopum
 nominant, *tum* antecedentium cum iis,
 quae subsequuntur, connexionem.

Est satis apertum, perspicuum atque
 euidens, consilium Apostolo fuisse, ut
 errorem perniciosum, quo Iudaei, reli-
 gionis per Moysen stabilitae vim et aucto-
 ritatem perpetuam ac aeternam fore,
 autumarent, omni, quo fieri posset,
 modo coargueret, Deumque totius ge-
 neris

neris humani patrem beneficentissimum esse, doceret, ac veram et profitendae et exercendae religionis christianae rationem traderet et inculcaret. Erant maiori ex parte Iudaei, qui Romae vel fuerant nati et educati, vel, ex aliis terris, operas et negotia tractaturi, eo se contulerant, et, cum his, communi religionis christianae professione, coniuncti ethnici, ad quos epistolam scripserat Apostolus. Nam Iudaeorum ex Roma, quos Hierosolymis tum, cum spiritus sanctus effunderetur, fuisse constat Actor. II. 10. nonnullos ad religionem tam insigniter commendatam accessisse, eiusque deinde prima semina Romae sparsisse, unde paullatim latius propagata fuerit, vero maxime consentaneum est. Vtrum vero societas christicolarum iam numerosa et ampla, aut ratio eius satis bene instituta fuerit, nec ne, cum, Iudaeis a *CLAUDIO* imperatore Roma eiectionis, legatorum Christi nullus eo venisset, incertum est. Inter Iudaeos Roma expulsos fuerat et *AQUILAS* cum *PRISCILLA* vxore, quod coniugum par egregium primo *Corinthum*, deinde *Ephesum* concesserat,

rat, et diuturno *PAULLI* usu, cui opificii communitas primam dederat occasionem, ad tantam doctrinae christianae intelligentiam erat perductum, ut vicem absentis *Ephesi* explere, ipsumque *APOLLONEM Alexandrinum*, scripturae sacrae peritum fane hominem atque tenacem, sed iusta Christi notitia adhuc destitutum, accuratius instituere posset. Sed, cum iam satis primus ille *irae Claudianae* impetus deferuisset: *Epheso* iterum *Romam* reduces, *PAULLO* viam, ad doctrinam Iesu et in illa vrbe diffundendam, munierant. Nam certior Paullus, ut videtur, ab iis factus, multa Iudaeos, praconceptis opinionibus et mentis malitia impulsos, doctrinae Iesu mouere et impedimenta et incommoda, hanc sibi statuit scribendam esse epistolam, suo ipsius exemplo edoctus, quam alte penitusque infixae, quas quasi cum lacte materno imbibissent, opinionum prauitates Iudaeorum mentibus inhaererent. Omni itaque cura atque diligentia Iudaeorum dubitationes et offensiones rationibus exquisitissimis infringere, et summam doctrinae christianae, eidem illi genti praecipue

cipue exosam atque aduersam, ita probare studuit atque commendare, ut, qui modo animum aduerteret et a partium studio auocaret, non posset non praestantiam eius cernere mente, ac sentire animo. Totus in eo fuit per totam epistolam, ut, offensis Iudaeorum, natis e doctrina de Messia cruci affixo, de sensu ac statu, qui inde oriantur, Deo acceptis, de Mosis disciplina exitum nacta, amotis, ostenderet, nouam Iesu disciplinam infinito praecellere veteri, ac pertinere ad ethnicos quoque homines, sic, ut vitae morumque emendatio, iunctaque huic felicitas, ex consilio diuino, perueniat ad totum genus humanum, aditu nemini praeccluso. Quae vero sit, per Deum, vitae ratio, ea melior, quam Iudaei hucusque secuti essent ac ethnici, si et christiani sic seruiant cupiditatibus, ut eas nec frangere nec restringere possint, itaque sensuum et consuetudinis malae imperio sint subiecti, ut *Adria Noto?* Quaenam sit ea felicitas, quam, Paullus confirmat e doctrina Iesu nasci maximam maximeque optabilem, si et christiani homines, sui impotentes, meliora videant

ant illi quidem, sed deteriora sequantur, neque hanc impotentiam miserabilem superare, aut iugum illud durissimum excutere possint? Quae sit doctrinae Iesu praestantia, quae excellentia, nisi hominem in libertatem, sine qua felicitas nulla est, vindicet?

*

*

*

Disputationis autem Paullinae, quae doctrinae christianae excellentiam, aper-
tissime explicatam, mirifice commendat,
συναφειαν et connexionem pressius paullo
persequentibus multo illud clarius et
manifestius apparebit. Totius epistolae
tres omnino partes sunt.

A.) Praefatio, ubi I.) praescriptio,
continens nomen 1.) autoris 2.) officii
a) generale *δουλος Ιησου χριστου* b) speciale,
αποστολος — *εις ευαγγελιον*, quod commen-
datur ab α) adiuncto, praedictione a va-
tibus sacris β) subiecto occupante, Chri-
sto c. I. 1 — 7. II.) exordium, quo con-
tinetur 1.) constantiae et progressionis in
religione christiana gratulatio et bene-

uolentiae captatio v. 8 — 16. 2.) ipsa materia, in qua versetur, seu argumentum epistolae, δικαιοσύνη του Θεου, quae commendatur a) a praestantia summa et b) amplitudine v. 16. 17.

In ipsa igitur praefatione Paullus statim profiteatur se doctorem doctrinae, per antiqua iam vaticinia promissae, de Christo, qui, per vitae, ex resurrectione a mortuis resumptae, sanctam maiestatem et immortalem gloriam, ut verus Messias, quanto maximo fieri potuisset, documento sit exhibitus et declaratus, eo consilio ubique terrarum diuulgandae, ut omnes, sine discrimine, homines, ipsi adstipulentur, emendent animum ac fiant felices. Quam quidem ipsam doctrinam esse δύναμιν Θεου, virtutem a Deo profectam, praedicat, plane singularem atque eximiam, rationem consequendae salutis optimam ac praestantissimam, viam perueniendi ad salutem certissimam. Indicat et mox argumentum summum et materiam, in qua versatura sit epistola, vniuersam, cuius primum, medium et vltimum est δικαιοσύνη Θεου, quam satis grauiter laudare nequit.

B.) Ipsa tractatio agit de humani generis totius fere I.) contagione morali, seu, casu et prolapsione in vitae morumque deprauationem pessimam, ac miseriam miserrimam. Hic scelerum et flagitiorum accusantur atque conuincuntur

I.) pa-

1.) pagani inde a v. 18. vsque ad finem
capitis I. 2.) Iudaei c. II. quos illis ni-
hilo meliores esse, docetur cap. III, v.
1 — 19. 3.) vtrique v. 20. 22. 23. cap. III.

1.) Perquam scienter argumentatur vir sanctus
enthymemate rhetorico illius formae, quae est ex con-
sequentibus, *vel* ordine directo: Deus vniuerso
hominum generi, quod destinata ipsi felicitate carere
non vult, auxilio meliori, quae ipsius beneuolentia
est, prospicit ac succurrit, quo malo morali resista-
tur et auertatur pernicies; nam neque pagani, ne-
que ipsi Iudaei, adiumentis et subsidiis, quae vtri-
que generi, suo cuique modo, benignissime con-
cesserat Deus, ad rectam viuendi rationem, statum-
que moralem Deo gratum, perducere, et in eo con-
seruari, potuerunt: *vel* inuerso: neque pagani reli-
gione *naturali*, neque Iudaei ea, quam Moses insti-
tuerat, ad ineundam vitae rectitudinem, et per-
fruendam salutem, flecti animo potuerunt: ideo
διναίσομαι Θεού, melior illa, et consilio diuino,
procurandae conferendaeque generi humano salutis,
accommodatior ratio, perquam optabilis, et, quam
omnes ingrediantur, dignissima est. Exornat autem
ita argumentationem orator sanctus, ut *primo* gene-
raliter, apertum esse, moneat, Deum connectere
mala cum sui contemptu et incuria eorum hominum,
qui, quam edoceri potuissent, veritatem, per lae-
uam mentem reprimant atque infirmant; *deinde*,
doceat quoque, dedisse Deum paganis certa admi-
nicula cum *cognitionis*, tum *actionis*; proxime ad-
mouisse ipsis, et sui cognoscendi pieque reuerendi,
et rectum a prauo discernendi, facultatem atque oc-
casionem, c. I. v. 19. 20. 32. c. II. v. 14. 15. 26. 27. nihilo
tamen magis eos ab idololatria et vita turpissima

coerceri aut auocari potuisse, tandem ostendat et patefaciat. Manifesta res est, dicit Apostolus, v. 19. 20. id, quod de Deo sciri possit, (non credi debeat) notum esse inter paganos; cum Deus ipse, condendo, conseruando et regendo vniuerso mundo, illud aperuerit. Attributa enim, quibus vis et natura diuina continetur, a conspectu oculorum remota illa quidem, inde a condito tamen mundo, contemplandis intelligentia et considerandis operibus diuinis, in conspectum quasi adducuntur. V. 32. testatur Paullus, nosse, qui tam atrocia scelera committant, eosdem iustam Dei sanctionem, το δίκαιωμα του Θεου, iuris nempe naturalis, qua seuerissimas poenas mereant. Cap. II. v. 14. 15. Cum enim ethnici, legem scriptam, quam positiuam vulgo nominant, non habentes, a natura informati, legis postulata faciant: sequitur, vt ratio ipsa recta eos doceat, quid iustum iniustumue sit, vtque nomine ac numero populi Dei haberi queant. Act. XV. 17. Quorum nonnulli prae se ferunt, facta legi consentanea ipsis carae cordique esse, a natura ipsa commendata; ostendunt enim recte factis, gaudere se rationis institutione, quae accurate doceat, quid intersit inter honesta et turpia. Conscientia enim actionum bonarum dulcis et iucunda; malorum acerba et molesta ipsis accidit. v. 26. 27. Quod si paganorum probus quisque praecepta legis (moralis) solícite custodit, nonne aequiparet Iudaeum et aequè bonus Deoque gratus habeatur, ac si sit circumcísus: neque is, qui natus sit in praeputio, et legi tamen satisfaciat, ruborem incutiat Iudaeo cuique, qui, cum habeat scriptam legem et circumcisionem, illam tamen transgrediatur? Idem, quod Paullus, statuunt omnes fere philosophi, et antiquiorum et recentiorum temporum, in primis, quod magnopere gaudeo, KANTIUS, Vir celeberrimus in Critice rationis purae theoreticae et practicae.

Deus vero etiam si paganis magna et sui documenta et incitamenta ad honestatem proposuerat: ruerunt tamen in deterius. V. 21. c. I. Pagani, cum nossent Deum, et cum progressu temporis ac rationis melius cognoscere potuissent: tamen non eo, quo Deum decet, honore et grato animo coluerunt; sed ad vanum idolorum cultum conuersi, in pessimam ignorantiam magis magisque reciderunt, unde omnium vitiorum ac facinororum turpitudine succreuit, quorum longam seriem ac detestabilem, capite primo reliquo productam, qui lustrare voluerit, adeat f. r. KOPPIUM, et conferat f. r. Marquardi WINKEL observationem doctissimam in v. 29 - 31. insertam symbolis Duisburgensibus, collectis a f. r. Io. Petro BERG, Viro doctissimo et optimo, quem quanti faciam, dicere non possum.

2.) Capite secundo fere toto perstringit Paullus Iudaeos, per apostrophem allocutus vnum aliquem eorum, quem coram adesse fingit, et auditis paganorum flagitiosis moribus, condemnare eos; cum tamen ipse culpa non minore teneatur, et condemnandis paganis semet ipse condemnet, eorundem illorum reus, quae poenis digna censeat. Nam, certum est, pergit v. 2. poenas diuinas iustas esse, quas iis infligat, qui eiusmodi scelera committant. 3. Vtrum tu putes, qui, paganos ob scelera poenas commeruisse, iudicas, te, eadem illa facientem, has easdem poenas euasurum esse? 4. An tu summam illam bonitatis et clementiae diuinae testificationem susque deque habes, non considerans, eam te ad mentem saniozem velle reducere? 5. Tu vero cum callum menti obducas, nec, ad emendationem flecti te, patiaris, multa tibi mala in id tempus accumulas quo Deus iustitiae suae seueritatem erga omnes sceleratos demonstrabit, 6. qui reddet secundum sua cuique opera. 7. Qui perpetua virtutis constantia felicitatem immortalem consequi studeant, dabit iis, mercedis loco,

vitam ac salutem aeternam. 8. Litigiosis vero rixarum
 et contentionum amatoribus, qui, erroribus et maleficiis
 implicati, mentem auertunt a vera doctrina, poena
 seuerissima imminet. 9. Summa enim miseria opprimit
 quemque vitiis deditum, in primis Iudaeum, Graeco
 non immuni. 10. Summa e contrario felicitas ornabit
 quemque, qui omnem in virtutis exercitio posuerit ope-
 ram, Iudaeum praecipue, non excluso tamen Graeco.
 11. Non est enim penes Deum ullus partium respectus.
 12. Qui enim contra legem naturalem peccarint, scripta
 illa destituti, ex lege ipsa naturali poenis afficientur;
 at quotquot in legem impegerint scriptam, ex eadem
 condemnabuntur. 13. Non enim nuda cognitio iusti et
 iniusti prodest quicquam ad virtutem et felicitatem, sed
 actio dum ipsa fert iustum quaeque praemium, ac
 probatur Deo. Acrioribus nunc verbis castigat cen-
 sor sanctus Iudaeos, vana rerum inanium et exter-
 narum specie tumidos atque inflatos; increpat eorum
 arrogantiam ac superbiloquentiam; omnem, quam
 sibi temere vindicent, praestantiam in verbis con-
 sistere ac ficta simulatione, non in mentis ipsius
 emendatione ac probitatis veritate, liberius accusat,
 utpote qui, nomen Iudaeum semper crepantes, ac
 de accurata legis cognitione, Deique veri, reiectis
 idolis, pia veneratione, nimis gloriabundi, enor-
 mia tamen scelera ac sacrilegia IOSEPHUS hist. lib.
 XX. c. 7. de bello iud. lib. V. c. 26. committere nulli
 vereantur, talique modo, religionem, volente ac
 gubernante Deo institutam, paganorum ludibriis et
 contumeliis subiiciant. Sic, σαρκινος esse, con-
 uictis, τον νομον πνευματικον esse docet, v. 25. 8.
 29. Circumcisio, quae initiat iuribus ac priuilegiis
 Iudaeis, sed eadem obligat ad legem Moseam obseruan-
 dam, catenus prodest, quatenus quisque obligationi facit
 satis; si vero legem Iudaeus violet, aequè malus est ac
 paganus improbus. v. 28. Nam ritu et habitu externo
 neque dignoscitur verus Iudaeus, nec circumcisio vera
 est,

est, quae fiat in corpore; sed qui est sensu animi, hominibus plerumque occulto, verus Iudaeus est, et circumcisio cordis, Col. II. 11. quae scilicet mentem afficiat, non ex nuda legis praescriptione fiat, cuius aestimatio non penes homines solos, sed penes Deum, cordium scrutatorem, est.

Cap. III. v. 1-19. vincit Paullus, paganis Iudaeos nihilo meliores esse: quae igitur, quaerens, Iudaei excellentia, qui fructus circumcisionis, quaenam commoda? At vero maxima, omnibusque modis; in primis, quia Iudaeis concredita sunt eloquia diuina praecepta et instituta religionis per Mosem adornatae, multaque beneficiorum promissa. Quid enim, licet aliqui nonnulli in fide non manserunt, quam Deo dederant, num perfidia eorum Dei fidem et constantiam labefactet? Minime illud quidem; maneat potius, Deum permanere sui semper similem, veracem ac fidelem, quamuis totum genus humanum a fide et veritate defecerit, sicut scriptum est Ps. LI. 6. ut animo oreque hominum iustus agnoscaris, verus ac talis, qui, quod aut promittas, aut mineris, efficias, utque obtineas causam, quando ab hominibus inique aestimaris. Quod si autem perfidia nostra diuinam illustrat fidem, conferenda et paganis salute quid inde sequitur? num illud forte, ut Deus, punienda hac perfidia, iniuste agat? minime vero; alias quidem Deus quomodo posset esse iudex totius mundi? Gen XVIII. 25. At cum diuina veritas perfidiae vanitate plus splendoris ac gloriae obtineat, cur, qui ex Iudaeis vanus fuerit ac perfidiosus, instar pagani habeatur? Ea vero si iusta et idonea esset excusatio: posset quisque, sicut calumniatores quidam mihi affingunt, facere mala, unde bona prouenirent, id quod tamen nemo ullus facere possit, quin poenas mereat. Numquid igitur vlla in re Iudaeus principatum habet prae pagano? Non omnino; supra enim, additis rationibus, coargui, et Iudaeos et Graecos peccato-

res

res esse. Nunc sacrorum librorum testimoniis notis confirmat sententiam v. 10-18. addita hac clausula: v. 19. Iam non est dubium, quin, quae dicant libri Iudaeorum, Iudaeis dicant, ut omne os obstruatur et obturetur, neque, ex omni hominum genere, ullus quisquam innocens reperiatur, qui coram Deo extra culpam sit.

3.) Ad utrosque pertinent v. 20. 22. 23. Nemo igitur ex iis, quae fecerit ut Iudaeus, coram Deo insons scelerisque purus reputari potest. Nam ex institutis religionis Iudaicae intelligitur quidem, quid sit peccatum; quomodo autem caueatur, non item. Conf. c. VII. 7. 9. v. 22. 23. Sine ullo enim delectu, omnes peccauerunt, longeque alii sunt, ac Deus esse eos vult, assensu diuino et approbatione plane destituti.

C o r o l l a r i a.

- 1) Quae haecenus proposuerat Apostolus, ea non agunt de labe naturali; sed de vitiositate hominum adulatorum.
- 2) De vita male ordinata et moribus corruptis hominum a religione christiana alienorum, nominatim Iudaeorum, aut paganorum.
- 3) Neque ea quidem deprauatione vniuersa, quamnis late vagata per maximam humani generis partem,

4) Ho.

4) Hodie male vsurpantur vulgo, in tradenda doctrina christiana.

5) Si fuerunt, et Iudaei, et pagani, qui ἐργαζόμενοι το ἀγαθόν dici possent: c. II. 10. 26. qua tandem ratione christianus homo dicat: το δε κατεργαζεσθαι το καλον, ουχ ευρισνω? c VII. 18.

6) Si Euangelium Christi est δυναμις του Θεου λ. c. I. 16. quo modo homo christianus queratur: ταλαιπωρος λ. c. VII. 24?

*

*

*

II.) Agit ipsa tractatio de medicina mentis, seu, de restitutione generis humani e vitae morumque, in quam prolapsi erant, corruptione, de amotione miseriae, de innocentiae recuperatione, de vitae morumque renouatione, ac instauratione amissae felicitatis. Haec medicina vocatur δικαιοσυνη του Θεου et proponitur Ν.) ad cognitionem, vbi a) explicatur α) per se ipsa 1.) quoad tempus patefactionis, νυνι δε χωρις νομου 2.) principium cognoscendi *) remotius, μαρτυρουμενη — προφητων, **) propius, δια πισεως Ιησου χριστου, doctrina christiana 3.) ob-

3.) obiecti vniuersitatem, *εις παντας — πιστευοντας* 4.) causam impellentem, *χαρις του Θεου* 5.) causam, per quam, *) generatim, Iesus Christus **) speciatim, redemptio eius, qua Deus aa) veniam peccatorum promulgauit, bb) peccata, quae antea Deus indulgenter habuisset, ipsa e medio sustulit, cc) sic *δικαιοσυνην αυτου* declarauit dd) eo consilio, vt nunc tamquam verus Deus a paganis, et ab his aequae ac a Iudaeis, talis cognosceretur, qui omnes, religionem christianam cum animi assensu amplexos, veniae ac emendationis participes, inque aeternum felices reddat. 6.) conclusionis summam, *λογιζομεθα, ανθρωπον δικαιοσθαι* *) *πισει* **) *χωρις εργαων νομου* b) confirmatur huius summae altera pars c. IV: 1 — 9. altera, v. 10 — fin. c) augetur inde α) quod sic reconciliemur Deo et firmam ac stabilem in ipso ponere possimus fiduciam β) quod vberiore ac plenior felicitatem nacti simus, ac fuisset damnum ab Adamo nobis importatum, seu, quod compensatio maior sit, atque iactura, quam inde ab Adamo passi essent homines c. V. 7.) effecta huius

huius δικαιουσυνης *) sanctificatio cap. VI.
) νομου abrogatio c. VII. * *) virtutis
 ac felicitatis christianae absolutio et per-
 fectio c. VIII. β) relata ad Iudaeorum
 1) reiectionem et paganorum selectio-
 nem, vtramque eam temporalem et mu-
 tabilem c. IX. X. 2) reliquiarum assum-
 tionem c. XI. γ) Ad actionem, vbi fit
 adhortatio ad nouam et religione chri-
 stiana dignam viuendi rationem α) gene-
 ralis, vt singuli digne agant sua quisque
 vocatione c. XII. 1. 2. b) specialis, α)
 distincte, vbi praecepta de rebus 1)
 necessariis *) ecclesiasticis, c. XII 3—9.
 **) oeconomicis v. 9. vsque finem cap.
 XII. *** *) politicis c. XIII. 2) adiapho-
 ris seu indifferentibus c. XIV. β) pro-
 miscue de rebus necessariis et indifferen-
 tibus c. XV. ad v. 14.

C.) Peroratio, seu, epilogus, quo
 continentur scriptionis excusatio, apo-
 stolatus commendatio, aduentus pro-
 missio, intercessionis petitio, inde a v.
 14. ad finem c. XV. Cap. XVI. aliorum
 pertinet, videatur f. r. SEMLERI paraphr.
 epist. ad Rom. et diss. crit. de capp. ultim. IX—XIII.
 post.

post. epist. ad Corinth. f. r. Io. Phil. GABLERI, quem, collegam antehac meum, mei nunc forte oblitum, aut mihi alieniorem, amice adhuc recordor.

Partiendae quidem epistolae potuissem in cap. VIII. medio, ad summum extremo, ponere terminum; malui autem, quod vitio non tribueretur, descriptionem, quo vno in conspectu videretur, subiicere integram et perfectam, quam mancā et inchoatam relinquere.

Medicina, quam paratam Deus hominibus attulit, vocatur δικαιοσυνη του Θεου: quae quidem, quatenus nondum cognoscitur, neque conuertitur in usus ab iis, quibus destinata est, obiecta et proposita potest vocari (*obiective* talis) quatenus vero perspicitur gratoque assumitur animo, *accepta*, *usurpata*, (*subiective* talis) nominari potest. Est autem altera, vera illa, plena, perfectissima, omnium optima et beneficentissima voluntas diuina, Rom. XII 2. Eph. I. 5. perducendi homines ad iustam animi emendationem, libertatem moralem, tranquillitatem, omnigenamque felicitatem, et in hac et in altera vita consequendam; altera vero, fruitio harum rerum omnium, nixa pleno assensu, quo doctrinae vniuersae Iesu Christi cognitae adstipulati sumus. Vtraque vocatur γνωσις σωτηριας Luc. I. 77. χαρις και αληθεια Io. I. 17. η παρα θεου διαθηκη Rom. XI. 27. σοφια απο Θεου, δικαιοσυνη τε και αγιασμος και απολυτρωσις, I Cor I. 30. υπερβαλλων πλουτος της χαριτος, Eph. II. 7. γνωσις της αληθειας της προς ευσεβειαν Tit. I. 1.

ἡ σωτηριος χάρις τοῦ Θεοῦ Tit. II. II. νόμος
 τελειος τῆς ἐλευθερίας Iac. I. 25. passim Ἰησοῦς
 Χριστός, κύριος, saepius vero, ac in sola ad Rom.
 epistola octies nominatur ἡ δικαιοσύνη, cum appo-
 sitione τοῦ Θεοῦ, item Phil. III. 9. 2 Petr. I. 1.
 Latine dici potest *religio vera*, quam scire homines
 et exercere Deus voluit, ob eamque causam mani-
 festavit (revelatione excellenter dicta) v. 21. et tem-
 pore quidem eo, quod vocula νῦν indicatur, re-
 surrectionem et abitum Christi in coelos consecuto,
 χωρίς νόμου, seu, μετὰ τὸν νόμον Ebr. VIII. 8.
 antiquata iam lege; ad quam (religionem) digitum
 iam intenderant olim in libris Moses ac reliqui scri-
 ptores sacri veteres, v. 22. quae autem per doctri-
 nam Christi penitus innotuit, pertinens ad omnes
 huic doctrinae assensos, v. 24. qui probantur Deo,
 nullis, neque operibus operandis, neque sumtibus
 impendendis, (δωρεάν) solo beneficio diuino, ple-
 naque illa redemptione per Christum procurata.
 Απολυτρωσις, locutio mere tropica, quicquid Chri-
 stus, volente patre, ὑπήκοος τῷ πατρὶ, docuit,
 fecit, passus est, eo consilio, ut homines malis li-
 berati, praecipue, a peccato, malorum fonte,
 immunes, quaevis bona et salutaria experirentur,
 Eph. I. 7. ubi explicatur per ἀφεσιν ἁμαρτιῶν,
 Col. I. 14. Tit. II. 14. λυτρωσις vocatur ἀπο-
 πασης ἀνομίας, Ebr. IX. 15. ἀπολυτρωσις τῶν
 ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, 1 Petr. I. 18.
 λυτρωσις ἐκ τῆς ματαίας ἀναστροφῆς, et in
 nostro loco exponitur per παρεσιν τῶν προγεγο-
 νοτῶν ἁμαρτημάτων, Ebr. IX. 26. per ἀφθετησιν
 ἁμαρτίας, v. 25. Deus enim Christum, per (secun-
 dum) doctrinam novam proposuit, declaravit, talem,
 C qui,

qui, effundendo sanguinesuo, foret sacrificium piaculare, vel, Deus publice testatus est, Christum, qui pro nobis mortuus sit, fore, per omnem oeconomiae nouae durationem, usque ad diem illum extremum, ἱλασῆσιον, καθαρσιον θυια, sacrificium expiatorium, purgatorium, expiandis tollendisque peccatis factum, ipsum expiatorem et auerruncatorem, τον καθαρισμον ποιησαμενον, Ebr. I 3. ἱλασμον 1 Io II. 2. c. IV. 10. Ebr. II. 17. εἰς το ἱλασκεσθαι λ. ut promulgaret meliorem illam religionem, auferendis e medio atque amouendis penitus peccatis illis, in quibus antea, et a Iudaeis et a paganis commissis, Deus clementer conuiuerat. v. 26. Ut promulgaret, igitur, nunc meliorem religionem Deus, eoque magis cognosceretur et verus Deus (a paganis) et (a Iudaeis) talis, qui a peccatis liberet et ad virtutem perducatur quemque, qui omnem doctrinam Iesu, ut diuinam, amplectatur. E quibus omnibus, ostenso, per religionem christianam, omnem fiduciam, quam in sua quisque Iudaeus probitate posuisset, ereptam ipsi esse, Apostolus, subductis rationibus, hanc summam efficit v. 28. λογίζομεθα οὖν λ. ratiocinor igitur, religione christiana, quibusuis et malis leuari, et bonis omnibus ornari quemque, exclusis officiis ad legem Moysam praestandis, seu, sublati actionibus, ad quas obligaret νόμος. v. 29. Virum vero Deus vnorum Iudaeorum Deus? an et paganorum est? Vtique et paganorum. v. 30. Nam idem ille Deus est, qui faciet, ipsi ut placeant et Iudaei et pagani, per eandem illam doctrinae christianae cum assensu acceptionem. v. 31. Num, bis statuendis, fidem Moysi infringo? imo potius corroboro.

Quam fecerat Paullus, summam c. II. 28. confirmat nunc c. IV. ex altera parte versu 9. prioribus; ex altera, reliquis, usque ad cap. finem. Quid igitur

tur fauoris diuini, Gen. VI. 8. dicemus, Abrahamum, progenitorem nostrum, affecutum esse ipsum per se? v. 2. Nam si Abrahamus externis rituum observationibus pium se exhibuit ac probum, potest quidem ab hominibus (qui ad externa respiciunt) habere laudem aliquam, a Deo autem, (qui animum exploratum habet) nullam. v. 3. Nam, quid dicit scriptura? Fidem Deo habuit Abrahamus (non: decimas dedit, victimas obtulit, sed) posuit in Deo fiduciam, qui sensus a Deo rectus et probus habitus, suisque praemiis decoratus est. v. 4. Qui vero operam suam alii alicui locet, merces ei penditur non ex beneficentia, sed ex debito. v. 5. Sed, qui non vult mereri beneuolentiam diuinam, ut mercedem operibus debitam; fidem vero habet ei, qui profanum quemque et idololatram ad veriore religionem, indeque promanantem felicitatem, perducit, illi vertit fides in hanc eandem felicitatem. v. 6. Neque Dauides meminit ullorum operum, cum eos felices praedicat, quos Deus a peccatis liberauerit. v. 7. Beati, inquit, quorum actiones abnormes amotae, quorum peccata obiecta sint. v. 8. Beatus quisque, quem a peccatorum poenis Deus liberet. (Saepius Dauides meram Dei beneuolentiam, nullis neque sacrificiis, neque reliquis ritibus sacris acquiritam, sed plane gratuitam, summopere effert) v. 8. Vtrum illa praeclara laudatio felicitatisque praedicatio cadit in solos Iudaeos, an etiam in paganos? modo enim dixi, Abrahamo fidem aditum dedisse ad felicitatem.

v. 10. Quali nunc ei aditus patefactus ad felicitatem? iam circumciso, an adhuc praeputiato? nondum circumciso, sed praeputiato. v. 11. Et accepit circumcisionem tamquam symbolum atque sigillum eudoxiae diuinae ex fide, iam ante circumcisionem, Deo habita, ut proponeretur exemplum omnibus, quotquot in praeputio (paganorum) crediderint, ad conferendam et illis hanc eandem felicitatem. v. 12. Essetque idem exem-

plum circumcisorum (Iudaeorum) qui non solum circumcisi sunt, sed imitentur etiam fidem, quam Deo habuisset adhuc in praepotio pater noster Abrahamus. v. 14. Non enim respectu legis Moseae, quae nondum innotuerat, sed respectu piaer mentis, fiducia declaratae, promissio Abrahae aut proli eius facta est, fore, ut per orbem terrarum diffundatur (ut possideat Palaestina, quin, totum terrarum orbem.) v. 14. Nam, si Iudaei soli essent haeredes: fiducia res nibili ac inanis, ipsaque promissio irrita foret. v. 15. Nam, religio Mosis, peccata, peccatorumque poenas, exaggerans, non est in vlla parte felicitatis; vbi enim non est lex, ibi nec est legis transgressio: vbi nulla norma, ibi neque sunt abnormia facta, conf. c. VIII. 8. 9. 10. 11. v. 16. Ideo propter fiduciam promissio data est, ut esset gratuita ac firma omnibus Abrahae similibus, fidem ipsius aemulaturis, non solis Iudaeis, sed omnibus eandem cum Abrahamo fiduciam habentibus, qui est communis nostrum omnium parens, v. 17. ex iudicio eius, cui fidem habuit, dicenti: ponam te in patrem multarum gentium, qui omnipotens potest mortuos in vitam reuocare (reficere ac recreare effoeta corpora, ut reflorescant) et imperitare rebus, quae nondum sunt, ac si iam essent, (atque ex tenui initio ad summum perducere fastigium.) v. 18. Qui, cum spes nulla videretur esse, spei plenissimus credidit, fore se patrem multorum populorum, secundum promissum: tanta erit posteritatis tuae copia. v. 19. Firmissimus fiducia respexit neque suum ipsius corpus iam marcescens, centum circiter annos natus, neque Saram, ad pariendum selectute invalidam. 20. Neque fluctuauit in promissionibus diuinis animi diffidentia, sed erexit semet ipse in spem, omnem Deo perfectionem summam inesse, confessus, v. 21 maximeque persuasus, omnibus suis promissis absque negotio posse Deum stare. v. . Haec itaque fiducia redundauit non solum ad piaer mentis laudem, sed etiam remunerationem. v. 23. Neque

*Neque vero solius caussa scriptum est, ipsius saluti con-
duxisse, v. 24. sed et nostra, quorum ad felicitatem
pertinet, credere in eum, qui suscitavit e mortuis Iesum
Christum, dominum nostrum, neci datum, ut expiaret
peccata nostra, et resuscitatum, ut fieremus tales, quales
Deus nos esse vult.*

Auget nunc Apostolus, quam c. III. 28. subdu-
xerat summam, ita, ut I.) ostendat, eam hanc vim
habere, ut attrahat et alliciat homines attentos ad
bene confidendum in Deo; ad amandum et cele-
brandum illum pro maxime insigni hoc beneficio;
ad erigendum et confirmandum animum in omni-
bus, molestis etiam ac duris vitae casibus; ad tran-
quillandum animum ac persuasionem certissima imbu-
endum de impetrata, per Christi mortem, omnium
peccatorum venia, et consequenda, per vitam eius,
restituta amicitia, perpetua ac aeternum duratura
συντηρία c. V. 1-12 2.) declaret, longe maiorem
salutem redditam per Christum hominum generi
esse, ac fuisset illa miseria, in quam, inde ab Ada-
mo, essent prolapsi; multis modis superare benefi-
cium Christi Adami illud maleficium, omneque da-
mnum ab Adamo importatum in orbem terrarum,
non modo plane dissolutum et compensatum, sed
maiora quoque commoda, inde consecuta, homi-
nibus percipienda esse, v. 1 - fin. cap

1.) Docet itaque, primum, vir sanctus, hoc tan-
tum benevolentiae divinae documentum excitare
atque impellere homines, sensu tantum non desti-
tutos, ad anorem fiduciae plenum, animumque,
pro favore diuino, salutisque summæ, in perpe-
tuum processuræ, reparatione tam benigna, gra-
tissimum.

Cap. V. Destinati igitur ad eam felicitatem, quae oritur ex doctrina Iesu cum animi assensu amplectenda, seu, cum, ex consilio diuino, debeamus eius felicitatis fieri participes, quae coniuncta est cum assensu doctrinae Iesu vniuersae dando: non est profecto, cur quicquam mali a Deo nobis metuamus; sed possumus esse certi, illum nobis esse propitium, cum, se nostri esse amantissimum, per Christum, publicum ac numine suo comprobatum dederit testimonium. Per quem (Iesum) et perducti sumus ad statum hunc salutarem, religione illa amplectenda, quam firme profiteamur, laetaque fiducia exspectamus futuram, ad quam nos euehet Deus, gloriam. Imo vero, quod maius est etiam, gloriamur ac triumphamus de afflictionibus, quae nunc nos vexant, persuasi, quamque christianorum afflictionem gignere perseuerantiam; perseuerantiam excitare integritatem probatam, integritatem vero experimentis spectatam reportare eo certiora et ampliora praemia; sensus enim immensi amoris diuini erga nos, per vim et efficaciam doctrinae christianae, quam experimur, intime insinuat nobis, atque diffusus per animos nostros est. Iam enim tunc, cum eramus adhuc aegri animis ac vitiis laborantes; iam tunc, inquam, Christus pro nobis, qui improbi ac nequitia infecti eramus, tempore opportuno, mortem subiit. Nunc vero vix quisquam inter homines reperiatur, qui oppetat mortem pro innocente ac tali, qui, nihil de suo iure decedens, suum cuique tribuit: pro benefico autem ac liberali, qui multum remittens de suo iure, ex suis facultatibus aliis succurrit, et egentibus opem fert, forte quis moriatur. Luce igitur clarius ponit Deus suum nostri amorem nobis ante oculos eo, quod Christus pro nobis mortuus est, cum eramus adhuc peccatis dediti. Morte igitur Christi persuasi, nos cum Deo esse in gratia, multo magis per ipsum a quolibet poenarum genere immunes manebimus. Si enim, qui ante inimici eramus, per mortem filii, qua primus declarauit propensam in nos voluntatem. Io.

IV. 10. 19. Deo reconciliati, ad redamandum eum, summo hoc amoris experimento, incendi nos sentimus: multo nunc potius, amici Deo facti, a malis quibusvis intacti et felices erimus per vitam Iesu Christi, qua verus Messias, i. e. salutis reparator declaratus, nostram apud patrem agit causam c. IV. 25. VIII. 34. Neque vero terminatur eo salus nostra: sed firmam, immotam ac fallere nesciam omnium bonorum spem in Deo constituimus, per salutis nostrae auctorem Iesum, qui nos, ut cum Deo rediremus in gratiam, impulit.

2.) *Explanat, Christum non modo sustulisse damna ab Adamo in genus humanum profecta, sed etiam attulisse benefacta longe maiora, atque Adami malefacta fuissent.*

v. 12. Nam, eodem modo, quo, per unum hominem corruptio moralis intrauit in mundum, et per corruptionem illam omne calamitarum genus, sicque uniuersum mortalium genus miseria peruasit, quia omnes peccant. (ἀνάνταποδοτον) Usque enim ad legem Moysis peccatum iam erat inter homines; (deliquerant homines) sed peccatum ibi non imputatur (punitur) ubi non est lex. c. VII. 9. Nibilo tamen minus mors inde ab Adamo usque ad Moysen vim tyrannicam exercuerat (omisso τῷ μὴ) etiam in eos, qui simili modo peccarant, ac Adamus, qui est exemplar cuiusvis posteriorum i Tim. I. 16. c. IV. 12. aut, (retento τῷ μὴ) qui non transgressioni Adamiticae conuenienter deliquerant, quae res erat praevia adumbratio liberationis, quae instabat, alienae, nimirum, a Christo expectandae (quod b. Koppius cum Schmidio probavit, mihi que non omnino displicet.) Neque vero sicut prolapsio in miseriam, ita etiam se habet ad salutem benefica restitutio (illa utique maior;) nam si unius lapsione omnes miseri facti sunt, multo magis beneficium Dei

gratuitum, per unum hominem I. C. hominibus concessum, ad omnes redundabit. Quod quidem beneficium, a Deo per Christum in nos collatum, amplius est, quam noxia, ab uno, qui peccauit, admissa. Poena enim denunciata, post unius (unum) delictum, iure sumpta est ab omnibus; sed beneficium, Dei immeritum, post multorum (multa) delicta, omnibus praestitit liberationem, ac felicitatem. Si enim, unius delicto, miseria penetravit ad omnes, eosque sub dominatione ac potestate sua tenuit, per illum unum, multo magis ii, qui largam beneficii suauissimi copiam, quae in religione vera continetur, consecuti sunt, (christiani) omni felicitatis genere circumfluent, per unum Iesum Christum. Ergo igitur, sicut per unius hominis delictum poena constituta omnibus inflicta est: ita et per unius hominis pietatem ac virtutem, Dei beneficium, in felicitatis aeternae consecutionem, pertinebit ad omnes. Sicut enim per unius inobedientiam multi peccatores esse declarati sunt: ita per unius obedientiam Phil. II. 8 multi a poenis immunes, Deoque probati, iudicabuntur. Lex vero subintravit, ut, auctum ea delictum, valde graue, noxium ac damnosum cognosceretur c. VII. 13. Vbi vero peccatum pro malo detestabili ac pestifero habitum, eiusque pertaesum fuerit: ibi beneficium religionis per Christum institutae maioris omnino aestimabitur, eo quidem euentu, ut, sicut prauitas, in uniuersum genus humanum, quibusuis malis grassata est, ita nunc religio benefica atque flexanima omnes reducat ad vitam rectam felicitatemque aeternam.

Progreditur porro Apostolus ad effecta huius δικαιosuνης dilucidanda, quae sunt 1) sanctificatio, in magno conatu studioque commendata, c. VI. unde, praecipui quod est, mox decerpam; 2) νόμου abrogatio in totum facta c. VII. de qua iam egi peric. primo; 3) virtutis ac felicitatis christianae absolutio
et

et perfectio c. VIII. cuius vv. 13. priores post explicabo.

Scholion vniuersale in significatt. verbi

δικαιουσθαι et coniugatorum δεδικαιωσθαι,

δικαιωθηναι, δικαιοῦν εἶναι

I. simpliciter vsurpati

a) falsa. Ἔργα νομου externa, cerimonias Iudaicas diligenter et accurate obire. Quam quidem opinionem plurium Iudaeorum vanam Apostolus vbique δεινως καὶ ἀποτομως impugnat. Rom. II. 28. c. III. 20. 28.

b) verae, quae et saepius appositionem nudam: πίσει, διὰ πίσεως habent.

α) perspicere et sentire vim legis moralis internae (naturalis) eamque agendo religiose exprimere Rom. II. 14. 26.

β) eandem hanc legem internam, cum aliqua parte aduentitiae, seu reuelatae extrinsecus, cognoscere et obseruare. Gen. IX. 9. Ebr. XI. 7.

γ) sic perducere ad vberiore[m] veri Dei cognitionem, in eoque fiduciam ponere firmam. Rom. IV. 22. Ebr. XI. 8-12.

δ) νόμον πράσσειν ἐν πνεύματι, γίνεσθαι ποιητὴν τοῦ νόμου Rom. II. 13. 25. 29.

II. cum adiunctione instructiore: πίσει τῇ δια-
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, δια τῆς πίσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

a) generatim. Vti ac frui in vniuersum omnibus
 iis felicitatis christianae momentis, quae statim
 singula enumerabuntur.

b) speciatim.

α) perducī ad veram ac plenam veri Dei cogni-
 tionem, per Christum patefactam, quam neque
 Moses neque philosophi pagani dare valuerant.

β) Vacuum fieri a metu et conscientiae angori-
 bus; adduci, per Christi mortem, in persua-
 sionem certam, Deum habere nos in amore,
 sibi que reconciliari cupere, atque, donata no-
 bis delictorum omnium venia, et procuranda
 per Christum, e mortuis suscitatum exaltatum-
 que ad summam gloriam, salute nostra aeter-
 na, ut ipsum grati redememus, et quaeuis
 bona in sempiternum tempus ab ipso exspecte-
 mus, acriter mentes nostras incitare. Rom V.
 1-12. 2 Cor. V. 18-21.

γ) Sic impleri fiducia certa ac immota, in Deo
 et promissis eius omnibus ac singulis ponenda;
 casus vitae acerbos moderate ferre, exitum eo-
 rum Deo permittere, sibi que certo persuadere,
 nihil, nisi quod vere bonum ac salutiferum
 sit, accidere nobis posse, denique, cum animi
 πληροφωρίᾳ felicitatem exspectare aeternam
 Rom. V. 2. II. c. VIII. 17. 18. 30. 37. 38. 39.

δ)

δ) consequi facultatem obeundi omnia officia christiana, et voluntati diuinae conuenienter viuendi Rom. IV. 25. c. VI. 18. 19. c. VIII. 1 lo. II. 29. c. III. 7.

c) magis speciatim

α) destinari ex consilio diuino ad felicitatem, quae est ex religione Iesu suscipienda, omnem. Rom. V. 1. c. VIII. 30. 33. λογίζεσθαι τινι δ. χ. ε. Rom. IV. 6. decernere alicui benigne absolutionem.

β) certum fieri de amicitia Dei, cum Deo in gratiam redire, ab eo bene sibi sperare Rom. V. 9. δικαιωθῆναι idem quod καταλλαγῆναι λαβεῖν, καταλλαχθῆναι.

γ) prorsus immunem fieri a peccato, peccare penitus desinere Rom. VI. 7. 1 Petr. IV. 1.

Scholion speciale

in praestantiam meritorum Christi, quibus mala, quae inde ab Adamo in genus humanum inuaserant, amouit atque in salutem conuertit, facta comparatione

1) ratione rei ipsius

a) Ada-

a) Adamus induxit in posteros

α) vitiositatem, praedominationem sensuum in rationem, praeponderantem virium et facultatum animi ἀταξίαν.

β) cateruam malorum, quae inde originem ducunt.

b) Christus inuexit in humanum gentem

α) gratiam diuinam, religione noua proclamata, χάριν καὶ δωρεάν,

β) animorum emendationem ac virtutem veram,

γ) salutemque ab ea non seiungendam.

2) ratione causae, quae

a) in Adamo fuit παραπτώμα καὶ παρακοή, defectio a rationis norma et praescriptione, ac inobedientia in summum rectorem, Deum, commissa; παραβάσις, transgressio legis et regulae.

b) in Christo autem δικαιοσύμη, κατορθώμα, καὶ ὑπακοή, pietas ac mirifica virtutis indoles, cum obediencia in patrem exactissima. Δικαιοσύμη, perseuerantia in recto et bono, oppos. τῷ παραπτώματι, sicut παρακοή et ὑπακοή contraria sunt.

3) ratione amplitudinis et vniuersitatis

a) Ada-

a) Adamus, quantum in ipso fuit, male de omnibus in vniuersum meritis est,

b) Christus vicissim de omnibus in vniuersum, si modo salutem oblatam accipere voluerint, optime est meritis

4) ratione modi externi ortae, cum miseriae, tum salutis.

a) post vnum delictum Adami miseria irrumpit in totum genus humanum, idque misere habuit

b) post multa delicta male accumulata, salutem Christus attulit maximam.

5) ratione translationis

a) Adami noxa translata est *iure*, transiit ad omnes, quia omnes peccant ad exemplum protoplasti c. V. 12. VI. 23. *κρίμα*, poena a iudice proposita, *εἰς κατακρίμα* sc. ἐγένετο, iure sumpta est ab hominibus

b) Christi meritum transfertur per *χαρίσμα*, dono Dei gratuito, quod et vocatur *δωρημα* c. V. 16. VI. 23. nisi malis *δωρημα* totum beneficium reparate per Christum salutis intelligere, *τὴν χάριν καὶ δωρεάν τῆς δικαιοσύνης*.

6) ratione consequentium

a) Adami lapsus vertit *εἰς κατακρίμα* in sententiam condemnatoriam, in poenae ante constitutae executionem, *εἰς κατασφαιρὶν ἁμαρτωλῶν*.

b) Christi

b) Christi restitutio εἰς δικαίωμα, εἰς δικαιοσύνην ζωῆς, εἰς καταστροφήν δικαίων, in absolutionem ab omni poena, ac animi conformationem, quae beatitudinem aeternam praemii loco reportat.

*

*

*

Possitne haec connexio duplicis damni, illapsi humanum genus, cum Adami peccato, ut cum origine eius ultima et remotissima, *imputatio*, arctius sumpta, recte dici, diligenter et accurate, ut solet, diluit *s. r. MORUS*, *Theologus in primis numerandus, apprime subtilis atque elegans*, in *Epitome theol. christ. p. m. 101-104.*

Porismata ex hac parte praecipua.

1. Si stat firmum et inconcussum, omnes omnium gentium homines, doctrina Iesu cum assensione assumenda, ad sensum emendatum maximeque optabilem et posse et debere instaurari c. III. 24. 28. cur tandem christiani, praesertim ex Iudaeis, quibus rem omnem tam notis ex V. T. exemplis atque effatis confirmarat Apostolus, hanc doctrinam benedocti, querelas tales, quales c. VII. leguntur, effundant?

2) Si

2.) Si pater Christum, et Christus se ipse mortis supplicio affici voluit, ut amoliretur praeuaricationes, ac si idem ille e mortuis in vitam est reuocatus, ut certam nobis nostrae impunitatis omnimodaeque salutis persuasionem excitatam firmaret, c. IV. 5. Act. XVII. 31. quo tandem modo ea, quae eodem cap. VII. enunciantur, in christianos cadere possint?

3.) Cum porro, morte Christi, quibus ea innotuit, omnibus, fides facta sit, eum, qui decreuerit, ut religione noua amplectenda, fierent felices, Deum ipsorum causa bene cupere, ipsosque huic Deo ad amicitiam adiunctos, multo magis, vita Christi sempiterna, securitatem a malis quibusque et poenis esse consecutos; ac, cum singuli sentiant, se, per Christum, ad perfruendum omnem Dei fauorem, factos esse idoneos et capaces, neque solum de futura felicitate, sed etiam de afflictionibus, quas patiantur, gloriari posse, posita in Deo fiducia stabili: non est, quod christiani tale quid hiscant, qualis est Iudaei, opinionibus praeoccupati, sensus sui in c. VII. declaratio.

4.) Si beneuolentia diuina, munere praestantissimo testata, Christi beneficio, abunde adest omnibus; si haec benignitas et munificentia, post multas humani generis aberrationes, impunitatem concessit et veniam; Col. II. 13. 2 Cor. V. 19. si, qui largam religionis emendatricis ac felicitatis usuram gratis adepti sunt, regnare se et beatos esse, grati sentiunt, quodque, boni et probi facti, virtutis constantia, ad maiorem salutis fruitionem adspirare possunt, maximis Deum laudibus efferunt: fieri nullatenus potest, ut capitis VII. argumentum in christianos conueniat.

5.) Qui

5.) Qui quidem ex c. VI. nuncium miserunt peccatis
 2 Cor V. 14. 15. v. 3. Nonne reputatis vobiscum, quot-
 quot nostrum in doctrinae christianae confessionem obser-
 uationemque initiati sunt, in mortem quoque ipsius ini-
 ziatos esse, ut moraliter ita moriantur peccato, sicut
 Christus physice ac proprie mortuus est? Col. II.
 12. Iam, per initiationem in mortem ipsius et cum
 ipso sepulti sumus, cum immergeremur aquae, ut sicut
 ipse a mortuis suscitatus est, per virtutem (ἐνεργείαν)
 patris, ita et nos nouam viuendi rationem ingredere-
 mur. Sicut ex sepulcro Christus, nouus homo,
 prodiit: ita nos ex aqua emergimus nouati, ut noue
 viuamus. Si enim mortis conformatione coaluimus
 cum eo, ut plantae coalescunt, i. e. si, quod maxime
 debemus, ad mortis Christi similitudinem (moraliter)
 mortui sumus: resurgendo etiam ipsum imitemur; hoc
 semper considerantes, pristinum in nobis viuendi mo-
 rem, nominatim iudaismum et paganismum, cum
 Christo cruci affixo, neci quoque esse datum, ut σωμα
 ἁμαρτίας, prauae libidines et cupiditates, ὄρμη,
 ἐπιθυμίαι πονηραί, ἄλογοι ita desinant, ut cadauer
 in putredinem abit, ne longius subiaceamus prauitatis
 dominatu. Obligati sumus ad reprimendas sensuum
 incitationes, quae, ex Iudaeorum aliorumque sa-
 pientium cogitatione, in corpore resident. Sic
 CICERO: animus, inquit, iam tum, cum erit inclu-
 sus in corpore, emineat foras, et ea, quae extra sunt,
 contemplans, abstrahat se a corpore. Et Paullus,
 I Cor. IX. 27. ὑπωπιάζω μου το σωμα καὶ
 δουλαγωγῶ, sugillo et contundo corpus meum atque
 in seruitutem redigo, i. e. ut ἀντιπαλόν in pugilatu
 ictibus, sic corpus reluctans, et aduersarium spiri-
 tus, laboribus et molestiis domo et subiugo. Quo-
 modo haec cohaereant cum illo: ἐγὼ δὲ σαρκικὸς
 εἰμι, πεπρωμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν; ?

6.) Prae-

6.) Praecipit Apostolus christianis ἰσχυρως, iunctam huic morti vitam, per virtutem, illam totam Deo consecratam esse debere, studiumque recte viuendi, in dies vehementius incitari et augeri, quouis officiorum genere proseguendo. v. 8. Si una cum Christo mortui sumus; confidimus, fore, ut simul cum ipso sancte et decenter viuamus, persuasi, Christum, a mortuis suscitatum, haud ultra morti esse expositum. Quam perpetem et continuam vitam viuit Christus: tam aequabilem et constantem, decet nos, in virtute ac sanctitate operam ponere, assumtis sacra latione nouis moribus. Quod enim attinet ad mortem Christi, semel mortuus est tollendo peccato, (εἰς ἀθέτησιν ἀμαρτίας Ebr. IX. 26. coll c VII. 18.) quod vero viuit, viuit glorificando Deo (εἰς δόξαν τοῦ πατρὸς Phil. II. 11.) Eodem modo, reputate et vos, mortuos vos esse peccato, viuere autem Deo per Christi doctrinam et exemplum. Non igitur dominari potest peccatum in corpus vestrum, quod mortuum est, cet. Vitiositas praeualere vobis non poterit; nam non estis Iudaei, sed christiani. Nomos fecit, ut desponderetis animum: sed suauissima Euangelii doctrina, animum et vires largita, vos nunc ita fingit, regit ac flectit, ut non, nisi quod Deo gratum sit, ametis ac perficere studeatis. Gratias ago Deo, quod, qui fuistis serui peccati, nunc ex animi sententia obediuistis doctrinae, cuius informata descriptio tradita vobis est, omni studio virtuti dicato, cuius fructus est aeterna felicitas. Quam aliena haec omnia a capite VII. !!!

Finit in eo Apostolus partis ad cognitionem pertinentis summam, ut confirmet c. VIII. doctrinam Iesu conferre animi tranquillitatem, securitatem, vires eximias ad viuendi rationem virtuti convenientem, omnemque in genere rerum maxime expetendarum copiam.

In interpretandis capituli huius versibus tredecim prioribus eo breuiori esse mihi licet, quo subtilius et accuratius in iis versatus est b. KOPPIUS, orbi literato et christiano, quod valde doleo, communibus omnium bonorum optatis maturius, subductus, quem omnino adeant lectores. Commentationem in eandem cap. partem, ante aliquot annos edidit r. P. H. HANE, Pastor Woolstenfis, quae, mihi quidem nondum lecta, cum laude tamen recensita est in ephemeridibus literariis Ienensibus.

V. I. Οὐδεν ἀρα νυν κατακριμα, Οὐκ ἔστι τι
 οὐδεμία κατακρισις, οὐδεν αἰτιον της πολασεως.
 Omnino igitur non est in veris Christi sectatoribus,
 quod poenam ullam mereat aut experiatur; cum,
 ut insontes, summa gaudeant impunitate. Nam
 libertatem omnium rerum impunitam tenet virtus.
 De

De lectionis varietate videatur f. r. *GRIESBACHII*.

V. 2. ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος ζ. seu, ἡ δύναμις τοῦ π. ζωοποιούντος, nam vis dulcissima mentis, quae suae sibi emendationis, salutisque summæ per Christum effectæ, gratissime conscia est, ἐν χ. 1. ἐλευθερώσε με, liberat quemque, quae Iesu Christi beneficentia est, a diro prauitatis et malitiae impulsu, cui subsunt Iudæi, et vnde miseria,

V. 3. το γὰρ α. τ. ν. simplicissime, vel το pro τούτο, vel est *nominatiuus absolutus*, pro: τοῦ νομοῦ ἀδυνατούντος, cum lex Mosea minime esset idonea ad homines emendandos, ἐν ᾧ ἡσθενεῖ δ. τ. σ. et accommodanda capacitatis tenuitati, et infirmata per inueteratae prauitatis aeruginem: ὁ Θεός Deus, se interponens, misit filium, ἐν ᾧ. σ. α. habitu externo Iudæum, hominibus peccato infectis similem quidem, sed peccati exortem, καὶ περὶ αἱ. sc. θυσίαν, προσφορὰν Ebr. X. 8. 12. pacis internuntium et interpretem, qui peccata e medio tolleret, κατεργεῖ τ. α. ε. σ. abrogauit νόμον, Iudaismum aboluit, atque omnem vitiositatem suppressit.

V. 4. ἵνα το δικαιώμα λ. vt, quales esse nos deceat, tales essemus, et quicquid Deus recti bonique praecipiat, a nobis perficeretur, τοῖς μὴ λ. non amplius ex instituto vetere agentibus; sed ex praeceptis nouae disciplinae, quae animum erigit

ad eam excelsitatem, vt quaelibet peccandi irritamenta reiiciat, fugiat ac detestetur.

V. 5. Οἱ γὰρ κατὰ σαρκὸς λ. nam homines, et per Iudaicam superstitionem, et per ethnicam incredulitatem, a Christo alieni, vltra sensus non sapiunt; cum christiani longe melioribus et consiliis et actionibus delectentur.

V. 6. τὸ γὰρ φρονῆμα σαρκὸς λ. sed animus quocunque prauitatis sensu, qualis in Iudaeis et paganis est, adhuc imbutus, accersit sibi perniciem: quisquis autem recte sapit, et verae mentis emendationi studet, is salutem impetrabit maximam.

V. 7. διότι τὸ φρονῆμα τῆς σαρκὸς, seu, οἱ φρονούντες τὰ τῆς σαρκὸς, vili sensuum imperio, in morem Iudaeorum, parere, ac iis rebus solis delectari, quae a sensibus et commenduntur et comprobentur, cum aliter possis, a doctrina Iesu instructus, idem est ac odisse Deum, eiusque voluntati benignissimae refragari. Id qui faciant, voluntati eius neque obediunt, neque obedire possunt; quia fieri nequit, vt, qui praue et Deo repugnenter, idem recte Deoque conuenienter agat.

V. 8. Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες θ. α. οὐ δ. quicunque, reiecta disciplina christiana, iudaico more viuere, prauisque consiliis et factis duci pergunt, fieri non potest, vt ii colant Deum, ipsique se et vitam probent.

V. 9.

V. 9. ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔσεσθε λ. vos vero non amplius, cum Iudaeis, in prauitate perstatis; sed vim religionis nouae emendatricem experti estis et experiimini, si modo vis illa correctrix vereque diuina ad mentem vestram pertigerit. Quisquis vero Christi animum i. e. talem, qualis doctrina Iesu formatur, non habet, is in christianis haberi non potest.

V. 10. Εἰ δὲ χρεῖος ἐν ὑμῖν, sin autem Christi doctrina vos mouet, fingit, regit; si inest vobis sensus e doctrina I. C. melior: τὸ σῶμα μ. ν. δ. αἰ. pars minor animi, vis sensuum, otiosa, vt edomita et subacta in vobis est, ne peccatum erumpat; pars vero maior, mens religione christiana adiuta, actiuosa maxime est, vt virtus vestra in dies amplior fiat atque spectatior.

V. 11. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα λ. ac, si religio, quam Deus, Christo e mortuis suscitando, stabilizauit, agendi principium et fons in vobis est: ὁ ἐγείρας λ. idem ille Deus, qui Christum in vitam reuocauit, ζωοποιήσει κ. τ. θ. σ. ὑ. efficiet, vt vos qui iam id modo agitis, vt sensuum ac consuetudinis insidias caueatis, ac partem animi minorem, ne efferatur, reprimatis et compescatis, toto mox animo ad virtutem incumbatis, omnemque lentitudinem et cunctationem ita vobis eximet, vt, quam amplexi sitis religionem, ex omnibus opibus ac viribus exerceatis, Col. 11. 13. διὰ τοῦ ἐνοικούντος, potius, διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ πνεύματος per vim religionis, quae, cognita inter vos fatis, Spiritui Sancto debetur. Praepositio διὰ cum accusandi casu non tantum est propter; sed etiam per, ita vt significetur, rem alicuius vel beneficio, vel culpa fieri, aut non fieri.

fieri. Dionysius Halicarnass. lib. 8. ὅτι τῆς καθόδου δι' ἐκεῖνον τυχῶν λ. *quod veditum eius opera consecutus cet.* Vide omnino Scholiasten Aristophanis in Plut. ad haec verba v. 93. καὶ μὲν διὰ τοὺς χρηστὸς τιμαται μόνους atqui per iustos honoratur solos. Vbi Schol. ἴσθον ὅτι ἡ διὰ προθεσις οὐ μόνον γεννικὴ συντάσσεται, ὅταν δηλοῖ ἐνεργεῖαν, ἀλλὰ καὶ αἰτιατικὴ, ὡς ἐνλαυθα λ. i. e. sciendum est, praepositionem διὰ non solum cum genitiuo construi, cum effectiōnem significat, sed etiam cum accusatiuo, uti hic, cet. vid. VIGERUS de Idiotismis dictionis graecae, edit. Hogeveenii, p. 450. 451.

V. 12. Ἀρὰ οὖν, ἀδελφοί, λ. Ergo dilectissimi, ignominiosae ac turpi libidinum dominationi minime nec ita subiecti sumus, nec obligati, ut ad impulsū earum vivere nobis necesse sit.

V. 13. Εἰ γὰρ ν. σ. ζῆτε λ. imo vero, si sensuum suasionibus obtemperaueritis, in quacūvis mala incidetis. Εἰ δὲ πνευματικὰς πράξεις λ. si vero, religionis ope fulti, callidis et fraudulentis cupiditatum prauarum aggressionibus elusis, hostes ipsos domesticos internecioni dederitis: summa potiemini salute ac in aeternum duratura.

Certe, haec omnia, ut temere ac vane dicta, in ventos abeant, si stet eorum opinio, qui, Paullum cap. VII. de imbecillitate hominis vere christiani ad bene agendum, egisse, autument.

PERICULA EXEGETICA

quae
fecit et edidit

Fridericus, Samuel, Winterberg

Philos. ac Theol. Doctor

Serenissimi Waldeciae Principis

de rebus ecclesiasticis Consiliarius

ill. Fridericiani, quod Corbaci est,

Scholarcha et Rector.

TRIAS I.

Mengeringhusae, MDCCXCI.

PERICULA

EXEGETICA

quod

adhibere

in hunc modum

etiam in hoc

etiam in hoc

etiam in hoc

etiam in hoc

etiam in hoc

TRIAS I

Marginalia

Qui ego, hucusque, tota ferme vita, omni otio cunctisque viribus, in iuventute coram et ore instituenda, positus, multumque sic a scribendo retardatus, in vmbra scholastica delitueram, nunc, factis atque editis tribus his periculis exegeticis, prodeò in lucem apertam, timidus quidem ac pudibundus, qui sciam, et, scriptoribus aetatis nostrae non licere esse mediocribus, et, acrius plerumque iudicari de iis, qui nondum cogniti nobis sint, ac de his, quos iam perspectos habeamus; prodeò tamen, ea humanitate confusus, qua, quicquid in audaci et illiberali arrogantia offendat, verecundo ac ingenuo pudori multo facilius ignoscitur.

Ignosci autem mihi volo et opto, si quid, aut in scribendi genere, minus purum ac elegans, aut in argumento explicando, parum subtile et accuratum, deprehensum fuerit: sed nolo, vt mihi parcatur deturque venia, si quid a vero alienum, falsum, fallax et nocens, aut ignoranti, aut oscitanti exciderit. Sed, Deus meliora!

Veritas,

Veritas, vbique ac semper, suprema lex esto,
quam, et qui scribant, et qui scripta aliena aestiment,
in primis reuereantur. Vna ea ac sola est, quam,
ex quo tempore vti ratione, ac ipse cogitare, coepi,
semper sectatus sum, et donec viuam, sectabor. Quan-
tum ad eam procefferim, doctorum hominum aequum
sit iudicium. Qui si a me pronuntiauerint: selecta
Scripturae loca, aut obscuriora, aut male intellecta,
illustrare ac vindicare pergam; sin aduersus me: re-
rum mearum finibus me in posterum continebo.

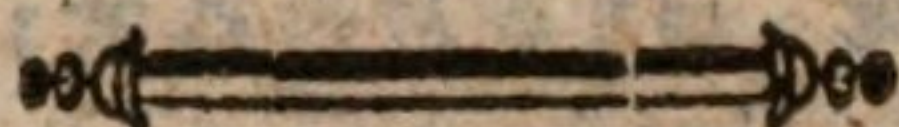
Interea velim quam maxime, haec pericula ali-
quantum lucis, persuasionis ac vtilitatis aequalibus
meis, et si fieri possit, posteris quoque, afferant, ne
omnis haec opera mea periisse videatur. Sc. Corbaci die
III. Non. Maias CIO IO CCXCI.

8.
Periculum exegeticum III.

in

cap. VII. ad Rom.

quod

veram eius sententiam

inquirere finit.

Mengeringhufae, CIO IO CCXCI.

8
Petroleum exegeticum III.

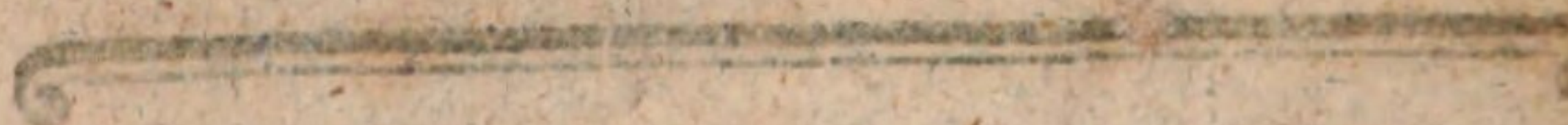
cap. VII. ad Rom.

cap.

Verum eius sententiam

inducte sunt

Mengeringhulke, CIO is CORO

Fratri meo vnico

Io. Christophoro Winterberg

Serenissimi Waldeciae Principis

de rebus, vt vocantur, cameralibus Confiliario

rerumque ad fontes minerales saluberrimos, quibus

Pyrmontum scaturit, pertinentium

Directori fidissimo

quem

intimo animi affectu amo

semperque amabo.

Lexico meo amico

Jo. Christophoro Winterberg

Secretarium W. Aldeice Principis

de rebus, ut vocantur, cancellibus Comitis

receptis ad domos nobiles saluberrimas, quibus

procurantur rebus, peritissimum

Directori fidissimo

quoniam

instituto animi affectu anno

sempiternae amabo.

Carissime atque amantissime frater,

Vnicus mihi es, frater coniunctissime, non solum *numero*, omnibus, quos eadem mater, ex eodem patre conceptos, pepererat, mature in vitam meliorem, qua nunc vna cum parentibus beati fruuntur, ingressis, vnice superstes; sed etiam *amore*, quo singulari et praecipuo me, a iuventute prima, complexus es, et nunc liberos quoque meos, quorum salutem curae habes ac omni modo promouere studes, complecteris.

Quanto rarior fratrum gratia atque caritas est, quae, proh dolor, tam infrequens in terris parumque conspicua deprehenditur, vt res in prouerbium abierit: tanto dignior sane est eximia pietas Tua, quam aperte et palam, quantum in me est, omnibus laudibus efferam, ac pro qua gratias Tibi publice agam.

Idem ille Deus, qui Te a tenui ac duro adolescentiae initio, statuque inferiori, vt virtutem Tuam meritis afficeret praemiis, ad ampliorem et benigniorem fortunam, que altiorem honoris gradum, perdu-

xit, conferuet Te in optima valetudine, omniumque
rerum bonarum affluentia, ad summam vsque senectu-
tem, vt munera, quibus fungeris, recte ac sedulo,
quod facis, gerere, et sic Principi optimo fidem Tuam
porro probare, de re publica quam maxime mereri,
ac sero tandem, cum dulcissima conscientia, Te non
frustra vixisse, in ccelum, vbi Te, praeiturus, exspe-
ctabo, placida morte euolare possis. Vale, mi frater,
et amare numquam desine

fratrem gratissimum Tuique
cupidissimum

Corbaci Id. Mart.

Frid. Sam. Winterberg.

CID ID CCXCI.

Scri-

Scripserat ad me *VIR* quidam aequè probus ac doctus, doctus autem et probus ita, vt pauci magis, de periculo primo animi sententiam a me rogatus, summam quidem causae, quae cap. VII. ad Rom. contineatur, ordinate ac dilucide a me esse descriptam; sed dubitare se, an scribentis sensum ubique ad vnguem affecutus sim: quod cur faciat, deinde, in nonnullis partibus, quibus ab interpretatione mea dissentit, rationes, quae Ipsius beneuolentia est, adiungere non grauatur. Ad quas, in fronte sectionis huius, aduertere animum, easque, vt graues, accuratius mente considerare, cum constitutum sit: rogo Virum optimum, vt, quod facere me voluerat, publice facienti mihi ignoscat, ac spero, Ipsum hanc mihi veniam eo libentius esse daturum, quo magis, animo summae obseruantiae pleno, ab omni arrogantia, pertinacia atque amore mei meorumque cogitatorum nimio coecoque, prorsus alieno atque libero, egisse me, intellexerit,

Ante vero, quam accingor ad rem ipsam, id, iure meo, ut certum et indubium sumere posse, mihi videor, Paullum hoc in capite, tamquam parte epistolae singulari, rem habuisse cum primariis et acerrimis perpetuitatis νομου defensoribus, qui veram vim et rationem religionis melioris ignorantes, cerimoniarum captationem, ut necessariam aptamque ad fauorem diuinum obtinendum, vrgendo et cum christianismo coniungi cupiendo, magnas Romae turbas atque rixas excitarent, quos, ut conciliaret sibi, ἀδελφους blande, ab initio capitis, appellat. Quod si datum mihi fuerit, res omnis facilius minusque impedita procedet.

1.) Mauult vir doctissimus locutionem ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ referri ad ἀνθρώπον, quam ad νομον; quia, tum, id quod sequatur v. 2. 3. et similitudinis comparatio cohaereat aptius.

At vero νομος h. l. confertur cum marito vita defuncto; Iudaei cum vxore, quae a pacto cum marito inito liberata, cum alio societatem ineundi conjugalem, plenam nata sit potestatem, eaque collatio v 4. nunc propius accommodatur ad Iudaeos: eodem plane modo lex Moysis amota vobis est, ut accedatis ad coniunctionem cum Christo, et fructum proferatis Deo gratum. Sic omnia in semetipsa quam aptis-

aptissime quadrare videntur. Neque facile cuiquam ignotum esse potuit, hominem vltra mortem nequaquam legibus obstringi, qua nempe quaelibet vincula dissoluantur.

2.) Vir praestantissimus hunc sensum v. 4. inesse putat: „sic et vos, sensibus et peccatis ante addicti Iudaei, νόμῳ mortui estis, „i. e. non estis amplius tales, saltem non debuiſtis esse tales, quales in Iudaismo fuistis: Christi doctrinam amplexi (δια τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, idem quod ἐν Χριστῷ, „per ipsam hanc doctrinam) debuiſtis viuere, „vt hominem christianum decet, Deoque „gratum est, conuenienter consilio, quo „Christus mortuus est ac resurrexit“

Omnia haec, sola et per se spectata, vera et pulcra, iam c. VI. christianis, etiam ex Iudaeis, veri patientibus ac sequacibus, opere ac grauitate commendata erant. Ibi vero semper locutiones vsurpantur ἀποθανεῖν, νεκρὸν εἶναι, οὐκ εἶναι ὑπὸ τοῦ νόμου, quod voluntariam peccati et νόμου abdicationem innuit; θανατοῦσθαι cum coniugatis vero significat nolentem et inuitum supplicio affici, rei capitalis damnari, quod rem curate ac definite exprimit. Morte enim violenta Christus affectus, ipsa hac morte, amolitus est νόμον, cruci affixit et necauit, spoliauit omni vi atque auctoritate, conf. Rom. VIII. 3. Col. I. 20. 22. c. II. 14. I Petr. II. 24.

3.) Pro meo: *donec eramus sub lege debili et infirma*, Vir magnus substitui optat: *donec eramus Iudaei debiles et infirmi*, quod volens, lubens ac gratus ipse praefero, licet: εἶναι ἐν σαρκὶ ab ipso Paulo v. 6. τῷ κατεχεσθαι ἐν νόμῳ, ad quod respexi, locutionis aequatione explicitum sit. Itaque εἶναι ἐν σαρκὶ, συνεχεσθαι ἐν τῷ νόμῳ, legi obstrictum teneri, quae prauitatem non obstruit, sunt phrasae, quae pollent idem, oppositae τῷ: καταργηθῆναι ἀπὸ τοῦ νόμου, *lenari lege, vinculis eius exsolui*.

4) Sensum v. 4. 5. ita definit Vir ingeniosus: „donec eramus Iudaei, sensibus indulgentes, et literam νόμου obseruantes, vi eius et natura ipsa neglecta, cet. v. 6. Nunc vero, cum non amplius simus tales, quales eramus in pristino statu, Iudaei; sed qua tales quasi mortui, et quibusuis impedimentis verae probitatis, vt christiani, superiores, religio in Deum nostra noua et spiritalis, i. e. doctrinae christianae conueniens et perfectior; non vetus et literalis, i. e. iudaicae consuetudini conformis et imperfecta esse debet, Paullus enim ipse dicit, pergit Vir intelligens: ὁ νόμος πνευματικός ἐστίν. Non autem πνευματικοί, sed σαρκικοί erant, qui tenebantur νόμῳ, Iudaei, qui rebus externis omnem operam impendentes, veram legis rationem posthabebant, in eadem prauitate

„tate semper haerentes. Si nunc, vt σαρκι-
 „κοι, mortui, i. e. doctrina Christi emendati
 „erant: debebant quoque τῷ πνεύματι τοῦ
 „νομοῦ, quod idem est πνεῦμα Χριστοῦ, consen-
 „tanea viuere. Christus ipse dixerat: μὴ
 „νομισθετε λ. Matth. V. 17. Haecenus Vir
 egregius.

At vero neque γράμμα literam, sed scri-
 ptum, legem scriptam significat, neque Paullus h.
 l. de ipsius vitae mutatione et actu; sed de
 obligatione et facultate loquitur. Confert,
 scilicet, miserum Iudaeorum statum ἐν σαρκί,
 ὑπο νόμον, sub lege, cum felici rerum instauratione
 ἐν πνεύματι, ὑπο χάριν, docens, ante
 praecipites deiecisse se in miseriam (εἰς τὸ
 καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ) vt efferat maximum
 Dei beneficium, qui per Christum legem
 aboleuerit, vitaeque emendationis ac nouae
 vim et facultatem concesserit. Sublata lege,
 vult dicere Apostolus, quae nos ante remo-
 rabatur, segnes et pusillanimes reddebat,
 nostrum est, non ritus venari externos et
 antiquatos; sed intimam animi plenamque
 correctionem actionibus christianis testatam
 facere.

Hoc quidem, vt praecipuum, interpre-
 tibus epistolae ad Rom. semper in oculis ac
 mente haereat, necesse est, Paullum in ea
 parte, quae spectat ad cognitionem, id sibi pro-
 posi-

positum habuisse, vt discrimen Euangelii et legis Mosaicae, illius praestantiam et auctoritatem, huius debilitatem et abrogationem firmis ac euidentibus argumentis doceret. Vtriusque autem discrimen in eo ponit vir sanctus, vt, ostendat, euangelium homini, beneuolentia diuina per Christum confiso, et ad meliorem frugem reuerso, peccatorum veniam annunciare, viribusque instruere progrediundi ad maiorem in recto facultatem; legem Moseam e contrario soli illi haec eadem promittere, qui ne in minimo quidem a legis praescripto vmquam discesserit, Rom. X. 5. Gal. III. 10. 12. seqq. posse quidem legem praecipere ac iubere; sed nihil promittere: poenas proponere ac minari; sed non remittere ac condonare. Opinabantur quidem Iudaei, Pauli aequales, se posse, lege Mosis obseruanda, probari Deo: sed Paullus coërcet ac resecat hanc opinionem, respondendo: *si exacte obseruastis, nec vmquam in vlla aliqua parte transgressi estis.* Id autem cum nemo de se vere dicere queat: sequitur, vt quisque laetam hanc rerum internarum reparationem gratissimo sensu in lucro ponere, Mosisque doctrina repudiata, Christi doctrinam sequi et profiteri debeat.

Potest quidem certo respectu affirmari: *πνευμα νομου* idem est ac *πνευμα χριστου*, si nempe *νομος* restricte indicet legem naturalem

lem aeternam ac immutabilem, quam Christus tanto minus irritam facere aut voluisse aut potuisse dici potest, quanto interius altiusque mentibus humanis insita et quasi insculpta sentitur, quantoque magis ac saepius Christus digitum ad eam intendit, et huic quasi fundamento vltiorem institutionem superstruxit. Atque, ob hanc quidem causam, et calumniam Pharisaeorum, et plebis aut suspicionem malam, aut expectationem impiam, ex altera parte, seuerè praecidit, ex altera suos, ad quos loquitur praemonuit, dicens: μη νομίζετε λ. Cauete vobis, ne vquam inducamini in opinionem, venisse me (legatum a patre, εἰς το πληρῶσαι το ἔργον) vt destruerem, abolerem legem et prophetas; (καταλύνειν, et simplex λύνειν idem, quod apud Paullum καταργεῖν, ἀθετεῖν, ἀκυροῦν) non veni, vt abolerem et abrogarem, sed vt implerem. Veri bonique femina, quae in scriptis Mosis ac prophetarum continentur, tantum abest, vt conterere possim aut velim, vt potius foecundiora redditurus sim. Non veni eo consilio, vt legem moralem, aeternam ita, vt Deus aeternus est, antiquarem ac facerem, vt non amplius habeat vim legis, neque sit norma, ad quam homines dirigant vitam. Quod vero omnem reliquam legem Mosis attinet: Christus et Apostoli omnes vbique et expresse docent, oportuisse eam loco cedere meliori, quae successerit,

ferit, disciplinae, Io. I. 17. Rom. VIII. 3. 4. c. X. 4. 2. Cor. III. 11. Gal. III. 9. Col. II. 14. Impleuit autem Christus legem moralem tali modo, vt 1.) eam, a corruptelis Phariseorum repurgatam, rectius ac planius interpretaretur, veram eius sententiam exponeret, ac verum et salutarem monstraret vsum, non legem mutilatam, nec explicationem aut truncatam aut adulteratam vel ipse proponeret, vel proponi ab aliis pateretur; 2.) pro sua ipse persona, et sensibus internis, et actionibus externis, ad amissim eam seruaret Matth. III. 15. 3.) hominibus conciliaret eius exsequendae vim et facultatem Rom. VIII. 4.

5.) Sensus v. 9. Viro egregio talis esse videtur: „Est, cui felici legis postulata „aliquando paterent minus, simul vero atque „intelligens ea recognouisset, vim statim peccandi cupiditas exseruit suam: quo „modo periit miser, eam legem violando, „qua seruanda felicitatem consequi debuisset, „qua vero violata ipse sibi contraxit „perniciem.“

Ad hanc sententiam iam responsum a me est pag. 10. 11. peric. II. vnde patebit, eam Apostoli menti aptam et accommodatam non esse, licet, in se spectata, vera sit. Conf. Rom. III. 20. c. IV. 15. c. V. 13. 20. 6.)

6.) Vir s. reuerendus habet τον νομον v. 21. eundem cum νομῳ του Θεου v. 22. nec ullam rationem esse credit, cur Paullus v. 22. apposerit τον Θεου, quam, quia ἐτερον iam mente cogitatum, νομῳ του Θεου opponere voluerit, quod et fecerit v. 23. Prouenire igitur hunc sensum: „constat igitur, adesse „quidem legem recte facere volentibus; „vbi vero ad actum ventum, plerosque „omnes agere male facto ipso, h. e. non ea „facere, quae bona velint, in quibusque „consentientem habeant legem.“

Leuior quidem res est, nec omnino digna, in qua Viro amicissimo refrager diutius. Ego quidem simplicissimum habui, et adhuc habeo, τον νομον intelligere *vim consuetudinis pravae* c. VIII. 2. 2. facile tamen patior, quemque e pluribus, quas et ipse indicaui, sententiis, ex suo ipsius sensu et iudicio, selegere optimam.

Sic ad ea, quae beneuole monuerat Vir benignissimus, ingenue et cum fiducia respondi, quae vera mihi videbantur, Ipsum etiam atque etiam rogans, vt, pro sua iudicandi solertia, ea expendat, ac, si quid forte erratum minusque apte expressum sit, aequi bonique consulat, in primis vero beneuolentiam, grato ac memori mihi hucusque

que praestitam, et in posterum tempus con-
feruare velit.

Progredior nunc ad tertium genus ar-
gumentorum, quod ea complectitur, quae
ad vniuersam religionis christianae naturam
atque rationem spectant. Ea autem requi-
rit, 1.) vt religio christiana praecellat iudai-
cae; 2.) vt munus vitae christianae expleri
a nobis possit; 3.) vt omnia nobiscum red-
eant et desinant in vitam probam atque
sanctam.

1.) Ornat Apostolus atque celebrat ex-
cellentiam doctrinae Iesu prae Mosaica, mul-
tis aliis locis, praecipue vero 2 Cor. III. 6.
seqq. in quem locum conferatur *utraque di-*
sputatio s. r. I. W. RAU, antecessoris olim mei in
Archigymn. Tremoniano, quem, nescio, *utrum ob*
insignem doctrinam, an eximiam animi probitatem,
raram aevi nostri virtutem, maioris faciam.
Docet autem in eo loco Paullus, euange-
lium maxime praecellere legi per Mosen la-
tae, inde a v. 14. c. II. sic tamen, vt tribus
versibus ineuntis c. III. criminationes aduer-
sarium antevertat, quarto autem, ad pro-
positum rediens, per Deum omniscium te-
stetur, se non ultra modum gloriari, sed
ab

ab ipso Deo omnibus iis instrui, quae ad munus tantum tamque praeclarum recte gerendum requirantur.

v. 6. ὃς καὶ ἰκανώσεν λ. qui me, vt essem minister nouae religionis, aptum ad tantam rem et idoneum fecit, ὃν γραμματός, ἀλλὰ πνευματός
 לֹא הָיָה לִּי כֹהֵן לֹא הָיָה לִּי כֹהֵן non legis scriptae, seu, religionis iudaicae, sed doctrinae perfectioris christianae: ὅτι γὰρ γράμμω ἄ. ἱ. δ. π. ζ. nam lex Mosea peccata auget, aucta indicat, indicata poenis cumulat, animum deprimit, nulla salutis spe reliqua, Rom. IV. 15. doctrina autem Iesu ad emendationem et felicitatem ducit, laeta quaeuis, fausta et salutaria proponens et afferens.

v. 7. Εἰ δὲ ἡ διακονία, pro ὃ διακονος, si Moses, minister et interpres legis istius lapidibus incisae, quae miseriam hominum peccatorum non modo non eleuabat, sed etiam augebat, in honore adeo fuit, vt Iudaei crederent, se non posse ferre radiatum ipsius, e commercio diuino, vultum, quem tamen breui post tempore iterum adspicerent.

v. 8. πῶς οὐχὶ μάλλον λ. cur non potius ministri religionis nouae longeque praestantioris, quae ad bene beateque viuendum adducit, in dignatione sint ac reuerentia, fidem atque auctoritatem habeant?

v. 9. Ἐὰν γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως λ. si enim minister legis, quae facinora culparet, non impediret; poenas comminaretur, non mitigaret nec tolleretur, honore et amplitudine valuit,

B

quanto

quanto aequius est, ut ministri doctrinae, quae et veram veri Dei notitiam, et viam consequendae salutis optimam docet, in dignitate et existimatione sint.

v. 10. Καὶ γὰρ, imo vero, οὐδε δεδοξασαί τ. δ. non amplius est, cur adeo celebretur id, quod inter Iudaeos tanto rumore elatum est, ἐν τούτῳ τῷ μεγάλῳ, hac ratione, ideo, quod a maiore euangelii gloria obscuratur.

v. 11. Si enim ministerium, quod defuit, cum gloria fuit coniunctum: multo magis, quod manebit usque ad consummationem seculi, cum gloria erit.

v. 17. ὁ δὲ κυρίως, doctrina doctoris Iesu, auctoritate diuina communiti, est doctrina omnibus suis numeris absoluta, hominibusque ad virtutem efficiendis idonea; ubi ea impetrauit fidem, ibi est libertas et ab obseruatione legis Mosaicae, et a dominio peccati.

Quae si omnia in rem nostram conferamus: videbimus certe, nulla re praecellere doctrinam christianam Iudaeae, si statuamus, cap. VII. agere de sensibus christianis. Quae enim, per Deum, foret doctrinae Iesu praestantia, si aequae ac Mosis doctrina non relinqueret in deploranda illa ἀδυναμία, animum non perficeret, nec inueteratam illam querelam obtunderet et eleuaret?

II.) Al-

II.) Alterum, quod religionis christanae vis ac indoles requirit, est, vt munus vitae christianae expleri a nobis possit. Exstat potissimum hanc in rem locus sane illustris, 2 Petr. I. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

v. 3. ὡς τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ ἡμῖν δεδωρη-
 μένης, postquam diuina virtus munifice suppeditauit, ἡ θεία δύναμις periphrastice pro ὁ θεὸς κατὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, Deus per virtutem suam eximiam; δεδωρημένης participium pro tempore finito, actiue sumendum, ὁ θεὸς δεδωρηταὶ ἡμῖν, Deus elargitus est nobis, πάντα τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσεβειαν, omnia, quae pertinent ad vitae integritatem et sanctimoniam, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως, per religionem, vnde est cognitio, τοῦ καλεσάντος ἡμᾶς, Dei, qui nos ad excellentiam perduxit, qua gaudent christiani prae reliquis hominibus, διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, pro gloriosa ipsius et admirabili benignitate.

v. 4. δι' ὧν respicit ad δόξαν καὶ ἀρετὴν, pro qua beneficentia maxime insigni, omnibusque laudibus praedicanda, τὰ μέγιστα καὶ τιμια ἡμῖν ἐπαγγελματὰ δεδωρηταὶ scilicet ὁ θεὸς, Deus dedit nobis maximas atque exoptatissimas promissiones, ἵνα διὰ τούτων sc. ἐπαγγελματῶν, vt his promissionibus excitati, γεννησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, Deum imitemini, vitaeque rectitudine ad similitudinem eius accedatis, ἀποφυγοντες τῆς φθορᾶς ἐν ἐπιθυμίᾳ, euitatis corruptis illis moribus, qui ex cupidita-

tibus promanant ac libidinibus, ἐν κόσμῳ, et dominantur in hominibus a Christo alienis.

v. 5. Καὶ αὐτοῦτο, propter hanc ipsam causam 2 Cor. V. 5. σπουδὴν πᾶσαν παρεισενεγκάντες, studio omni adhibito, ἐπιχορηγησάμενοι factis impendite atque declarete, ἐν τῇ πίστει ὑμῶν, in doctrinae christianae professione, τὴν ἀρετὴν virtutem et constantiam, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, in animi firmitate prudentiam, circumspeditionem et accuratam rerum considerationem.

v. 6. Ἐν δὲ τῇ γνῶσει in hac circumspecta cautione et diligentia, τὴν ἐγκράτειαν continentiam et moderationem, ἐν δὲ ἐγκράτειᾳ ὑπομονὴν, in ipsa hac temperantia ac modestia, perseverantiam malorum, quae accidere possint, patientiam, ἐν δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσεβειαν, in hac animi aequitate ac firmitate, omnem officiorum, quae hominem christianum deceant, reuerentiam atque observationem sanctam.

v. 7. Ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, in ipsa porro pietate vitaeque sanctimonia caritatem erga alios christianos; ἐν δ. τ. φ. τὴν ἀγάπην, in hac denique fraterna caritate, amorem in omnes omnino homines.

v. 8. Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπαρχόντα κ, πλ. si haec vobis virtutes insint, et in dies maiora incrementa capiant: οὐκ — καθίσησιν, certe non eritis otiosi ac destituti fructibus, εἰς τὴν — ἐπιγνῶσιν, pro

pro ἐν τῇ ἐπιγνώσει, in religione christiana profitenda; sed alacres ac strenui veritatis christianae cultores, multisque bene et praeclare factis conspicui.

v. 9. ὥ γὰρ — ταυτα, cui vero hae laudes non infunt, τυφλος ἐστὶ μυωπαζων, quia claudit oculos, non videt. Μυωπαζειν, inquit *Aristoteles*, λεγονται οἱ ἐκ γενετης τα μεν ἐγγυς βλέποντες, τα δε ἐξ ἀποστασεως μη ὁρῶντες. Hoc loco improprie valet de iis, qui notitias suas non adhibent ad vitae emendationem; ληθην λαβων — ἁμαρτιων, oblitus obligationem, in baptismo susceptam, corrigendi vitae genus pristinum, Io. III. 25. coll. 1 Petr. III. 21.

v. 10. Διο μαλλον — ποιεισθαι. Βεβαιον τι ποιεισθαι magis magisque persuadere sibi de re certa, Rom. IV. 16. την κλησιν υμων και ἐκλογην iura et priuilegia christianorum. Sensus est: tanto igitur maiorem, fratres, impendite curam, vt praestabilem conditionis christianae excellentiam tam clare videatis, quam quae cernantur oculis, nec vnumquam ab ea amoueri vos, patiamini.

v. 11. Ουτω γὰρ — χρεισου, sic peruenietis ad omnem salutis, cuius Christus vos participes facere vult, vsum et fructum perpetuum.

Si verum est, quod nemo neget, Deum, pro benignitate sua munificentissima, christianis omnibus, omnia ea, quae ad vitam

sancte pieque ducendam requirantur, large ac liberaliter attribuisse, summis ac inaeestimabilibus promissis adiectis, fore, vt, his recte vti, diuinos animi motus ac sensus in dies magis percipiant, hisque incitati ac corroborati, libidines et scelera pedibus subiicientes, summa quaeque appetant: dubium non est, quin vitae sanctimonia in homines vere christianos cadat. Quo maiora autem sunt et praestabilia iura ea, priuilegia et beneficia, quibus Deus per Christum nos auxit atque honestauit: tanto, certe, magis nostrum est, studere semper, vt, ornati ab eo et amplificati tot tantisque donis, eam, in religione profitenda, praenobis feramus animi constantiam ac fortitudinem, qua omnes cupiditatum malarum impetus contundere, et aduersa quacuis aequo et composito bene animo superare valeamus. Omnes doctrinae christianae commendatores commendant vbique vehementer et acriter studium vitae ad sanctitatem institutae, quae omni pondere grauior sit, quam cetera omnia, tamque diligenter et animose christianos exhortantur, quam fieri illud potest, vt voluptatem, malorum escam, sanguine viperino deterius fugiant ac detestentur. Certum igitur est, doctrinam Iesu efficere illud et posse et debere, vt, vitiorum fontibus suppressis, ad vitae genus nos assuefaciat, quod Deo sit pro.

probatum. Id vero neque fieret, neque posset omnino fieri, si Paullus cap. VII. doceret christianos; non castigaret eos, quibus inesset nimius religionis iudaicae amor.

Huc accedit, quod christianis pigris, et in utramque, quod dicitur, aurem dormientibus error, in quo versantur, perniciosus ac pestilens, aliter excuti non potest, quo decepti opinantur, licere Christum confitentibus indulgere genio, quia, meliorem eum facere, in hac vita non sit concessum, unde vero, dici non potest, quanta morum corruptio sit orta, quanta vitae deprauatio, quam horrenda scelerum atrocissimorum seges enata. *Velim quidem*, aiunt tales, *velim quidem libenter obsecundare praeceptis doctrinae christianae, illisque convenienter vitam instituere: sed expertus sentio, non suppetere vires. Video meliora, proboque: sed deteriora sequor, et haec eadem communis omnium mortalium sors est, testante Paulo.* Qui nisi melius edoceantur, et extirpetur error penitus ex animis eorum: praeconceptis opinionibus ac desidia, et semetipsi, et posteros, eadem prauitate imbutos, pessum ibunt. Quod cauendum est theologis, et delenda ex animis omnium christianorum turpis sane et pestilentissima opinionis praesumptio. Utinam hoc videant et secum reputent omnes, qui et in scholis et in ecclesiis docendi munere funguntur,

omnique modo huic errori obicem ponant, ne serpat longius, maioremque diffundat perniciem. Id autem fieri non potest, nisi statuant ac defendant, Paullum cap. VII. non differere de christianis a praeiudicatis opinionibus intactis, sed de hominibus religionis iudaicae iusto tenacioribus.

III.) Restat adhuc *tertium*, quod congruentia partium doctrinae christianae postulat, ut nimirum omnia nobiscum redeant ad animi emendationem atque ad vitam sanctam Deoque probatam. Iesus enim ipse Matth. V. 20. discipulis, futuris mundi doctoribus, in primis confirmat, nisi ipsorum et institutio ac disciplina et ratio viuendi antecellat eam, quam scribae et pharisei adhibeant, non posse eos ciues, nedum praesides ac doctores, adscribi in nouam, quam instituat, societatem. Et v. 48. *ἵτις ἰγὺρ τέλειοι, sicut pater vester in coelis perfectus est*, sitis clara et illustria virtutis exempla, ceteris hominibus ad imitandum proposita, sicut pater coelestis summum et absolutissimum recte agendi exemplum est; nec intra leuia et faciliora officia virtutis studium angustius concludite, sed ad grauissima et difficillima quaeque *κατ' ὀρθὰς* latius diffundite. Reuocemus semper ad animum, neque vnumquam obliuiscamur, seruatorem nostrum diligentem et accuratam praeceptorum

ptorum suorum obseruantiam in iis potissimum rebus posuisse, quibus sectatores ipsius veri et sinceri a falsis ac simulatoribus inter-
nosci facile possent.

Quicquid Deus, in mittendo et morti subiiciendo filio, propositum sibi habuit, id omne, testante scriptura, in eo cernitur, vt, remota improbitate, vitae humanae ratio ad virtutem conformetur. Liceat repetere verba Paulli, digna, quae alte infigantur mentibus nostris, Rom. VIII. 4. *ἵνα ὁ δίκαιωμάς του νομου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν*, vt quodlibet officium, quod voluntas diuina poscat, a nobis rite impleri possit, ac fas omne per nos seruetur. Pertinent huc sexcenta scripturae loca, e quibus pauca quaedam adducere lubet.

Gal. V. 6. In religione christiana nulla res vllam vim habet, nisi *πίσις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη*, quod explicatur 1 Cor. VII. 19. *τηρησις ἐντολῶν του Θεου*.

2 Cor. V. 21. Deus illum, qui peccandi prorsus exfors erat, pro nobis victimam peccatorum constituit, seu, ac si peccator fuisset, habuit, vt nos impunitatis ac virtutis Deo probatae fieremus participes.

Tit. II. 11-14. *Ἐπεφάνη γὰρ*, innotuit, reuelata et communicata nobiscum est, *ἡ σωτηριος χάρις τ. θ.* doctrina diuina suavis, iucunda, benefica

et maxime salutaris, *πασιν ἀνθρώποις*, vt omnes eam homines cognoscerent, *παιδεύουσα ἡμᾶς*, quae instituit, monet et manu quasi ducit nos, *ἵνα — ἐπιθυμίας*, vt idololatriam et libidines in hominibus a Christo alienis dominantes fugiamus, *σωφρονως — ἀλῶνι* ac honeste, iuste et doctrinae veritati conuenienter viuamus in hoc mundo. v. 14. Christus enim dedit se ipse pro nobis vt vindicaret ac redimeret nos ab omni voluntatis diuinae negligentia, et sanctificaret sibi populum peculiarem, de bonis actionibus aemulum, omnique studio ac virium contentione honesta sectantem. Quocum consentit 1 Petr. II. 24. Christus luit peccata nostra in corpore suo, cum ligno crucis suffigeretur, eaque sic deleuit ac sustulit e medio, *ἵνα ἀπογενομενοὶ ἴης ἀμαρτίας*, vt procul remoti ac prorsus separati a peccato; pristina peccandi consuetudine exempti penitus, desineremus, tamquam mortui, praeue agere Rom. VI. 2. et contra *τῇ δικαιοσυνῇ* virtuti viueremus toti, seu, quicquid in nobis esset, id omne conferremus ad colendam et exercendam virtutem. Addo et Phil. I. 9. 10. 11.

v. 9. *Καὶ*, etiam hoc precor a Deo, vt amor, quo doctrinam Christi amplexi sitis, magis magisque proficiat *ἐν ἐπιγνώσει* per vberiore singularem huius doctrinae partium cognitionem, *καὶ πᾶσιν αἰσθῆσει* ac omni boni rectique gustu, seu diiudicandi facultate.

v. 10. *Ἔς* — *διαφέροντα*, vt selegatis et approbetis ea, quae sint meliora, ceterisque, aut rebus, aut agendi modis, praestent, *ἵνα — ἀπρόσκοποι*

vt

ut sitis integri, probi, veraque virtute praediti;
nec per vos vlla offensio cuiquam oriatur. 1Cor.
X. 32.

V. II. Πεπληρωμένοι — Θεου, diuites, vberes
ac abundantes laudibus virtutis christianae, vt
multi, vestro exemplo emendati, Deum summis
efflerant laudibus, eiusque item gloriam, bonis
actionibus, amplificent.

Quid inde tandem? Nil, nisi hoc, vt
cognoscamus, Iesum aliam rem nullam sibi
habuisse propositam, quam vt omnem ho-
minum animis euelleret vitiositatem, omnem
extirparet viuendi prauitatem, nosque ad
eam virtutis perfectionem perduceret, quae
ante eum erat, et sine eo mansisset res dictu
incredibilis. Nam, profecto, longe melio-
rem et probatiorem induxit viuendi ratio-
nem, quam ea fuerat, in qua exercenda Iu-
daeï tanta vanitate gloriando se et praedica-
tione extollebant. Quid dicam de philoso-
phis, eorumque optimo, *Socrate*, quorum
nullus verum Deum cognouit; tantum ab-
fuit, vt veram eius colendi rationem mon-
strasset? Io. I. 18. Neque vllus prophetarum,
(non dicam philosophorum) neque ipse Mo-
ses, tam veras, rectas, fidas et hominum
animis emendandis, consolandis et ad virtu-
tis studium incitandis aptas et accommoda-
tas, de Deo, eiusque benefica in genus hu-
manum voluntate, sententias aut cognouit,
aut proposuit, quam verus Messias, qui est
in

in intima Dei patris familiaritate. His quidem rectis de Deo et in Deum sentiis, seu, doctrinae suae vi ac veritate, communicauit nobiscum Iesus virtutem diuinam, qua possemus sensuum praestigias, acie mentis illustratae perspectas, et captiones quas-cunque, sapienter et fortiter eludere. Qui eam nondum sentiat, is necdum talis est, qualis fieri per Christum debet, nempe fortis, erectus ac munitus contra sensuum fallacias et strategemata, inuictusque ab appetituum et auersionum insultibus. Quam ob rem, sicut iis, in quibus est fallax imitatio simulatioque virtutis christianae, miserrima incumbit seruitus: sic, qui ex animo eam amplexi sint, omnes dulcissima fruuntur animi libertate. Nec vero, quorum animus liber sit, eorum non libera est viuendi ratio: neque porro, qui liber sit, libidinibus seruit agendi modus. Minime vero, sic statuendo, statuerim, hominem vere christianum, prorsus immunem esse, aut posse, donec viuat, fieri, ab insidiis et machinationibus, quas ipsi struant sensus, imaginatio et affectuum genera diuersa: sed, id tamen arcte teneo, accurateque defendo, posse eum, adhibita diligentia et animaduersione iusta, religionis ope adiutum, de his domesticis quasi hostibus reportare victoriam, et sic religionem *factis* declarare, non verbis inanibus et ad fictae simulationis speciem compositis.

Ne.

Neque vero vsquam alicubi aut nostrum, aut alium scriptorem sacrum, ita, vt in nostro capite sentientem legeris, nisi, in disputationibus de religionis Mosaicae imbecillitate ad veram sanctitatem homini imperiendam. Ubique, et vno quasi ore, omnes ad vitae morumque castitatem adhortantur; excitant ad exuendas libidines; ad domandas cupiditates prauas accendunt; impellunt ad fugiendas voluptates, ne mentem de sua sede ac statu demoueant vmquam. Omnium in eo conspirans et paene conflatus est consensus, vt doceant ac praecipiant, et posse et debere hominem christianum eluere omnes animi labes vitaeque sordes, ac maximam dare operam vitae honestissime et sanctissime agenda. Vitae igitur sanctimonia nihil in religione christiana prius, nihil antiquius est: ad eam omnia spectant praecepta et instituta: in ea consistit eius summa: omnis cardo in ea sola vertitur.

Nequit igitur cogitari, vt adhuc semel repetam, Paullum cap. VII. ad Rom. de sensu vere christiano esse locutum.

Winterberg, Friedrich Samuel

Periculum exegeticum II. in Cap. VII. ad Rom

Mengeringhusae 1791

Diss. 765,9

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10841980-7

VD18 15204227-001